

ระบบของหมอลำผีฟ้า

5.1 การก้าวเข้าสู่ตำแหน่งเป็นหมอลำผีฟ้า

5.1.1 นางโน้

นางโน้ เป็นผู้ที่มิสุขภาพดีไม่ค่อยเจ็บป่วย แต่สามีและลูกมักเจ็บป่วยบ่อย ๆ แต่เดิมเมื่อสามีและลูกเกิดเจ็บป่วยครั้งใด ก็จะไปรักษากับแม่ใหญ่รอด ซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าที่หมู่บ้านหนองแวง ในสมัยนั้นยังไม่มีโรงพยาบาลที่อยู่ใกล้บ้าน ต้องรักษาด้วยตนเองหรือรักษากับหมอพื้นบ้าน ตั้งแต่แม่ใหญ่รอดรักษาอาการปวดตาของสามีนางโน้ให้หายได้แล้ว นางโน้ก็เกิดความนับถือศรัทธาแม่ใหญ่รอดมากขึ้น และได้ยอมรับ "ของรักษา" ของครอบครัวให้ขึ้นกับหมอลำผีฟ้า หลังจากแม่ใหญ่รอดได้เสียชีวิตไปแล้ว ก็เปลี่ยนมารักษากับแม่ใหญ่วันซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าสายเดียวกันอยู่ที่บ้านโคกใหญ่ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 นางโน้มีความนับถือศรัทธาแม่ใหญ่วันเช่นเดียวกันกับนับถือแม่ใหญ่รอด และเมื่อแม่ใหญ่วันเดินทางไปรักษาผู้ป่วย ณ ที่แห่งใด นางโน้ก็ได้อาศัยเดินทางติดตามไปช่วยดูแลจัดอุปกรณ์ในการทำพิธีรักษาด้วย

เมื่อประมาณ พ.ศ. 2504 ครอบครัวของแม่ใหญ่วันก็ได้อพยพไปอยู่ที่จังหวัดอุดรธานีเพื่อไปหาที่ดินทำกินที่อุดมสมบูรณ์กว่า ในขณะนั้นนางโน้มีอายุประมาณ 49 ปี หมอลำผีฟ้าคนอื่นได้เล่าถึงช่วงนั้นให้ฟังว่า นางโน้ฝันว่าตัวเองร้องไห้เพราะแม่ใหญ่วันจะหนีไปอยู่บ้านใหม่ ต่อไปตัวเองก็จะมีที่พึ่งจึงรู้สึกเสียใจมาก ในฝันได้มีผู้ชายตัวใหญ่และศีรษะล้านออกมาช่วยบอปปใจว่าอย่าร้องไห้เลย จะให้ยารากไม้ 4 ก้า เพื่อเอาไว้ให้ลูกหลานกินยามเจ็บป่วย และให้เก็บรักษารากไม้นี้ไว้ให้ดี เมื่อนางโน้ตื่นขึ้นมาก็พบว่าตนเองร้องไห้จริงจนหมอนเปียกชื้น นางโน้ได้คิดว่าความฝันดังกล่าวเป็นนิมิตที่ดี ดังนั้นจึงกลับไปบอกแม่ใหญ่วันและเล่าความฝันให้ฟัง เมื่อถึงเดือน 4 ปีที่แม่ใหญ่วันจะออกเดินทางไปอยู่จังหวัดอุดรธานี แม่ใหญ่วันจึงได้ให้ "ขันห้า" ไว้ที่บ้านของนางโน้ ปีต่อมาคือพ.ศ.2505 ในเดือน

6 แม่ใหญ่วันก็ได้กลับมาจากจังหวัดอุดรธานีเพื่อมา "ตั้งฮ่าน" ให้กับนางโนซึ่งขณะนั้นอายุได้ 50 ปี และเมื่อนางโนได้รับ "ฮ่าน" แล้วก็ถือว่า เป็นหมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งโดยสมบูรณ์ และสามารถทำการรักษาผู้ป่วยได้

การที่นางโนได้เป็นหมอลำผีฟ้าเกิดขึ้นจากความสมัครใจ ลูกชายของนางโนได้เล่าให้ฟังว่า "แม่รักครูบาอาจารย์ทั้งสองคนเนื้มาก คือแม่ใหญ่รอดกับแม่ใหญ่วัน เมื่อครูบาอาจารย์เดินทางไปรักษาผู้ป่วยที่ใดก็จะขอติดตามไปด้วย พ่อ(สามีของนางโน)ก็ห้ามปรามไว้เพราะเห็นว่าลูกยังเล็กไม่มีใครดูแล เนื่องจากการไปแต่ละครั้งก็ต้องเดินทางด้วยเท้า และต้องพักครั้งละ 2-3 วัน แต่นางโนก็ไม่เชื่อฟัง โดยให้เหตุผลว่า มีผู้มา "เทียม" หรือ "ท้าว" ตนเองเป็นหมอจะไม่ไปรักษาก็ไม่ได้ก็จะผิดทำนองครองธรรม

5.1.2 นางบัว

นางบัวเมื่อมีอายุได้ 43 ปี ก็เกิดการล้มป่วยลง กินข้าวไม่ได้ ปวดศีรษะ หายใจติดขัด ไปหาหมอที่โรงพยาบาลและฉีดยาแล้วก็ไม่หาย จึงไปรักษากับหมอพรหมณ์ในหมู่บ้านเดียวกันและหมอพรหมณ์ได้บอกว่าเป็นโรค "ทางเทิง" ให้ไปรักษากับหมอลำผีฟ้าจึงจะหาย ในขณะนั้น "ของรักษา" ของครอบครัวนางบัวขึ้นอยู่กับแม่ใหญ่อุ่น ซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าอยู่บ้านหนองแขม ดังนั้นนางบัวจึงไปหาแม่ใหญ่อุ่น และได้รับการบอกว่าที่ตนเองเจ็บป่วยนั้นเกิดจากการกระทำของผีฟ้า เพราะผีฟ้าอยากให้ตนเองเป็นหมอ นางบัวจึงต้องยอมรับเป็นหมอลำผีฟ้า โดยให้แม่ใหญ่อุ่น "ตั้งฮ่าน" ให้ แต่ให้สามารถทำพิธี "ส่อง" และรักษาได้เฉพาะลูกหลานตนเองเท่านั้น ไม่สามารถรักษาคนทั่วไปได้ หลังจากนั้นไม่ถึงปีแม่ใหญ่อุ่นก็เสียชีวิต นางบัวจึงเปลี่ยนมาติดตามแม่ใหญ่วันและนางโนไปช่วยในพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยแทนแม่ใหญ่อุ่น และได้รับความรู้ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นมากขึ้น

หมายเหตุ นางโนบอกว่า ได้เป็นหมอลำผีฟ้าเมื่ออายุได้ 45 ปี แต่ลูกชายของนางโนบอกว่า นางโนอายุได้ 50 ปีแล้ว นางโนติดตามแม่ใหญ่วันมาตั้งแต่อายุ 45 ปี นางโนคงเข้าใจผิดว่าเป็นอายุที่เริ่มติดตามแม่ใหญ่วันในฐานะที่เป็นผู้ช่วยหมอ และเมื่อนางโนได้รับฮ่าน ขณะนั้นลูกชายอายุได้ 25 ปีแล้ว จึงสามารถจำเหตุการณ์ในช่วงนั้นได้เป็นอย่างดี

หลังจากนางบัวได้รับ "ฮ่าน" ที่ได้จากแม่ใหญ่อันครบ 4 ปี แม่ใหญ่วันและนางโน้ก็จัดทำพิธีบวงสรวงและทำ "ฮ่าน" เสริมให้ฮ่านของนางบัวสมบูรณ์ขึ้น เพราะนางโน้บอกว่าฮ่านเก่าไม่ได้ทำให้ถูกต้อง หลังจากนางบัวได้รับฮ่านใหม่ นางโน้ก็บอกว่านางบัวสามารถรักษาผู้ป่วยคนอื่นๆ ได้จนถึงปัจจุบัน

5.1.3 นางพัน

นางพันได้นับถือแม่ใหญ่วันเป็นอาจารย์และได้ติดตามแม่ใหญ่วันไปช่วยทำพิธีรักษาผู้ป่วยตั้งแต่ตนเองมีอายุ 40 ปี และแม่ใหญ่วันจะมาเรียกนางพันให้ไปช่วยเสมอเช่นเดียวกันกับนางโน้ ในช่วงนั้นแม่ใหญ่วันเคยบอกว่าจะทำพิธี "ยกฮ่าน" ให้กับนางพัน แต่นางพันไม่ยอมทำได้ เพราะตนเองไม่มีสามีไม่มีใครช่วยดูแลงานบ้าน และเลี้ยงควายให้ จึงไม่สามารถจะเดินทางไปรักษาผู้ป่วยในที่ไกลๆ ได้ แต่เมื่อนางพันปฏิเสธการเป็นหมอลำผีฟ้าก็เกิดการเจ็บป่วยขึ้น โดยมีอาการจุกเสียดแน่นท้อง กินยาแล้วก็ไม่หาย มีคนมาบอกว่าต้อง "ลำส่อง" ดู เมื่อสองทำดูแล้วหมอได้บอกว่า ต้องยอมเป็นหมอลำผีฟ้าจึงจะหาย ดังนั้นนางพันจึงต้องยอมรับการเป็นหมอลำผีฟ้าตั้งแต่นั้นมา เมื่อแม่ใหญ่วันย้ายไปอยู่อุดรธานีได้หนึ่งปี ก็กลับมาทำพิธี "ตั้งฮ่าน" ให้กับนางพันเช่นเดียวกันกับนางโน้ การเจ็บป่วยที่เคยมีก็หาย

หลังจากได้ฮ่านแล้ว ก็ทำการรักษาผู้ป่วย โดยแม่ใหญ่วันได้สั่งไว้ว่า 3 "คาย" แรก (เมื่อผู้ป่วยหายจากอาการป่วยแล้วต้องเอาคายนี้นำไปไว้ที่ฮ่านของหมอ) ที่ได้จากผู้ป่วยต้องนำไปขึ้นฮ่านของครูบาอาจารย์ ซึ่งในที่นี้ก็คือฮ่านของแม่ใหญ่วัน ห้ามนำไว้ที่ฮ่านของตนเอง แต่เนื่องจากแม่ใหญ่วันอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี จึงไม่ยอมขึ้นรถไปไกลๆ และกลัวว่าไข้ที่อยู่ในคายจะเน่า จึงไม่ได้เอาคายไปให้แม่ใหญ่วัน และเมื่อสะสมได้ถึง 13 คายก็นำไปขึ้นฮ่านของตนเอง ซึ่งเป็นการกระทำที่ผิดธรรมเนียมหมอลำผีฟ้า นางพันก็เกิดการเจ็บป่วย โดยมีอาการไอต่อเนื่องและไม่หาย จึงต้องทำพิธีขอขมากับผีฟ้าและรื้อฮ่านออกไปให้กับลูกศิษย์คนหนึ่งในเดือน 5 และไม่ยอมเป็นหมอลำผีฟ้าอีกต่อไป แต่เมื่อได้กินผลไม้ชนิดหนึ่ง ชาวอีสานเรียก "มะค้อ" เข้าไปแล้วก็เกิดอาการท้องเสีย ถ่ายไม่หยุด และไม่ยอมหาย จึงต้องกลับมารับเป็นหมอลำผีฟ้าอีก โดยการทำพิธีขึ้นฮ่านใหม่ในเดือน 6 ปีต่อมา ซึ่งตอนนั้นนางพันอายุได้ประมาณ 56-57 ปี

5.1.4 นางบาง

นางบางเมื่ออายุได้ประมาณ 25 ปี เกิดการเจ็บป่วยกินข้าวไม่ได้ ไม่มีเรี่ยวแรงทำงาน เป็นไข้ ไปหาหมอที่โรงพยาบาลแล้วหมอบอกว่าไม่ได้ป่วยเป็นโรคอะไร จึงได้ไปหาแม่ใหญ่รอด ซึ่งได้บอกว่า "ท้าว" (ผู้พี่มาเทียม) ของนางบางอยากได้ฮ่าน ตนเองจะทำพิธี "ยกฮ่าน" ให้ แต่ในช่วงนั้นนางบางมีภาระมากต้องเลี้ยงลูก จึงไม่ได้ไปรักษาผู้ป่วยเลยได้แต่ทำพิธีรักษาฮ่านและปฏิบัติในการ "ลงช่วง" เป็นประจำทุกปีตามธรรมเนียมของหมอลำผีฟ้าเท่านั้น

หลังจากนั้นประมาณ 24 ปี นางโน้มาบอกว่านางบางทำพิธีขึ้นฮ่านผิดเพราะไม่ได้ทำถวายในวันพระ ต้องให้รื้อฮ่านเก่าออกทันทีแล้วทำพิธีขึ้นมาใหม่ โดยมีแม่ใหญ่อุ่นและนางโน้มาช่วย นางบางจึงจะสามารถรักษาผู้ป่วยได้ แต่ต่อมาอีก 3 ปี นางโน้มาก็มาบอกอีกว่า นางบางทำพิธีขึ้นฮ่านผิดอีก ต้องรื้อฮ่านออกอีกครั้ง พอถึงช่วงนี้นางบางเกิดความรู้สึกว่าไม่อยากเป็นหมอลำผีฟ้าอีก เพราะทำผิดมาถึง 2 ครั้งแล้ว และคิดว่าการรักษาฐานะความเป็นหมอลำมีความลำบากมาก แต่ก็เกิดอาการสะอึกไม่หาย เกิดการเจ็บป่วยอยู่เป็นปี จึงต้องกลับมาทำพิธีตั้งฮ่านใหม่หลังจากรื้อออกครั้งสุดท้ายไปแล้ว 3 ปี คือเมื่อตนเองมีอายุได้ 55 ปี โดยมีแม่ใหญ่อุ่นและนางโน้มาช่วย ดังนั้นนางบางจึงได้ทำพิธีรักษาผู้ป่วยมาได้จนถึงปัจจุบัน

สรุปแล้วการก้าวเข้าสู่ตำแหน่งเป็นหมอลำผีฟ้ามีอยู่ 2 ประเภท คือ

(1) การยอมรับเป็นหมอลำผีฟ้าด้วยความสมัครใจ ครูบาอาจารย์ก็ยอมรับลูกศิษย์จึงได้ทำพิธียกฮ่านให้เช่นกรณีของนางโน้

(2) เกิดจากความต้องการของผีฟ้า ประเภทนี้จะพบว่าผู้ที่จะมีมารับตำแหน่งหมอลำผีฟ้าจะเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้นมาก่อน แล้วได้รับคำอธิบายเกี่ยวกับสาเหตุของการเจ็บป่วยว่ามาจากการกระทำของผีฟ้า ซึ่งอยากให้ผู้ป่วยมาเป็นหมอ หากไม่ยอมรับอาการป่วยก็จะไม่หาย เช่นกรณีของนางบัว นางพัน และนางบาง

ลักษณะของประเภทแรกนั้น ผู้เป็นลูกศิษย์ต้องติดตามอาจารย์ไปรักษาผู้ป่วยและช่วยจัดอุปกรณ์ในพิธีกรรมอยู่หลายปี อาจารย์จึงได้อนุญาตให้เป็นผู้สืบทอดวิชาได้ ส่วนลักษณะของประเภทที่สองนั้น ได้รับคำอธิบายว่าผีฟ้าต้องการให้เป็นหมอซึ่งจะปฏิเสธไม่ได้ ไม่งั้นก็จะเกิดอาการเจ็บป่วยหนักจนถึงขั้นเสียชีวิตได้ แม้ว่าจะไม่อยากทำหน้าที่หมอก็

ตาม นอกจากนั้น เมื่อยอมรับความเป็นหมอลำผีฟ้าแล้วต้องมีการปฏิบัติตามธรรมเนียมให้ถูกต้องด้วย ถ้าทำไม่ถูกต้องก็จะเกิดการเจ็บป่วยขึ้นมาอีก ในการศึกษาครั้งนี้พบหมอลำผีฟ้าในลักษณะดังกล่าว 3 คน ที่คิดว่าตนเองมีความยากลำบากในการทำหน้าที่นี้ เพราะต้องเสียเวลาและต้องเป็นผู้เสียสละในการรักษาผู้ป่วย เพราะตนเองไม่ได้ตั้งใจที่จะเป็น จึงไม่ได้ตั้งใจเรียนรู้ความรู้ต่างๆที่ต้องปฏิบัติในขณะที่เป็นหมอ ดังนั้น จึงมีโอกาสทำผิดพลาดอยู่บ่อยๆ

อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ชัดว่าการก้าวเข้าสู่ตำแหน่งเป็นหมอลำผีฟ้ามีขั้นตอนดังภาพที่ 16

กรณีแรก สนิทใจ → เรียนรู้จากครู → ได้อ่าน → เป็นหมอที่รักษาผู้ป่วยได้

กรณีที่สอง เกิดการเจ็บป่วย → ได้อ่าน → เรียนรู้จากครู → เป็นหมอที่รักษาผู้ป่วยได้

ภาพที่ 16 การก้าวสู่ตำแหน่งเป็นหมอลำผีฟ้า

การได้อ่านเป็นสัญลักษณ์ของผู้ที่มีฐานะเป็นหมอลำผีฟ้า ซึ่งหมายความว่าผู้ที่ได้รับอ่านแล้วก็จะสามารถทำหน้าที่หมอได้อย่างสมบูรณ์ ไม่ว่าผู้นั้นจะได้เคยช่วยเหลือและเรียนรู้การทำพิธีกรรมรักษาผู้ป่วยจากครูบาอาจารย์หรือไม่ก็ตาม และการยกชานนั้นจะต้องผ่านพิธีกรรมที่ครูบาอาจารย์เป็นผู้จัดให้เท่านั้น ซึ่งจะเป็นการเรียกผีฟ้ามาอยู่ในชานใหม่ที่สร้างขึ้น และขออำนาจในการรักษาผู้ป่วยให้กับหมอใหม่ได้ ชานจึงเปรียบเสมือนตัวแทนของผีฟ้า ถ้าไม่มีชานผู้นั้นก็จะมีผีฟ้าอยู่ด้วย

5.2 การสืบทอดและการเรียนรู้วิชา

หมอลำผีฟ้าต้องมีครูอาจารย์ทุกคน ผู้ที่ทำหน้าที่เป็นหมอลำผีฟ้ามาหลายปีแล้วก่อนที่จะเสียชีวิตหรือก่อนที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่น จะคัดเลือกลูกศิษย์ให้ขึ้นมาทำหน้าที่แทน โดยการยกอ่านให้ และเมื่อผู้ใดอ่านของตนเองก็ถือว่าผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้าที่สามารถไปรักษาผู้ป่วยได้ และต้องปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของการเป็นหมอลำผีฟ้าต่อไป

ในการสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้านั้นพบว่า หมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งสามารถสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าให้กับผู้อื่นได้ไม่จำกัด แต่โดยทั่วไปแล้วจะมีผู้มารับการสืบทอดประมาณ 2-3 คน โดยวิธีเลือกลูกศิษย์ผู้ที่มีความใกล้ชิดตนเอง หรือเลือกจากการ "ส่องดู" อันหมายถึงผู้ที่ผีฟ้ามีความต้องการจะให้ผู้นั้นเป็นหมอลำผีฟ้า หลังจากนั้นก็จะทำพิธียกอ่านให้ โดยครูบาอาจารย์และหมอที่ได้รับอ่านจากครูบาอาจารย์ผู้นี้มาก่อนจะมาช่วยกันทำพิธียกอ่านให้กับหมอคนใหม่ โดยครูบาอาจารย์จะอัญเชิญ "พ่อแม่" ในที่นี้หมายถึงผีฟ้ามาอยู่อ่านใหม่ อ่านจึงถือว่าเป็นตัวแทนของผีฟ้าหรือเป็นที่สถิตของผีฟ้า เมื่อได้อ่านแล้วผู้ที่เป็หมอลำผีฟ้าก็จะสามารถเริ่มรับรักษาผู้ป่วยด้วยการร้องลำ และการพ้อง

สำหรับนางโน้จะเป็นกรณีพิเศษที่แตกต่างไปจากคนอื่น คือ อ่านของหมอลำผีฟ้าคนอื่นจะมีข้างและม้าที่ทำด้วยไม้อย่างละ 2 ตัว และคาบไม้อีก 1 ค้ำ แต่อ่านของนางโน้มีข้างไม้และม้าไม้อย่างละ 4 ตัว พร้อมกับคาบอีก 2 ค้ำ เพราะเมื่อแม่ใหญ่วันซึ่งเป็นอาจารย์ของนางโน้เสียชีวิต นางโน้ก็ได้ไปเอาของของอาจารย์มาเก็บไว้ที่อ่านของตนเอง เพื่อให้ครูอาจารย์มาช่วยในการรักษา การปฏิบัติเช่นนั้นว่าไม่เคยปรากฏมีมาก่อนในหมอลำผีฟ้ากลุ่มนี้ เพราะโดยปกติแล้ว เมื่อหมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งเสียชีวิต อุปกรณ์ต่างๆที่มีในอ่านของหมอลำผีฟ้าก็จะถูกเผาตามไปด้วย เพราะเชื่อว่าผู้ที่เสียชีวิตจะยังคงหวงแทนสมบัติที่เป็นของตนเอง อาจจะกลับคืนมาเอาในภายหลังได้ถ้าไม่เผาไปให้

วิธีการเรียนรู้วิชาของหมอลำผีฟ้าทุกคนบอกไว้ว่า "ไม่มีตำรา ที่เรียนเป็นตัวหนังสือจากอาจารย์ กระบวนการเรียนเป็นเพียงการสังเกตของผู้ที่เป็นลูกศิษย์เท่านั้นที่สังเกตพฤติกรรมของผู้เป็นอาจารย์และนำมาปฏิบัติตาม" แม้แต่เรื่องการลำและการพ้อง ทั้งผู้ที่เป็หมอลำและลูกศิษย์บอกว่า "ทางเทิงจะมาเข้าสิงแล้วคนที่ไม่เคยลำเคยพ้องมาก่อนก็ลำเป็นพ้องเป็น" แต่ผู้ที่เป็หมอลำกับลูกศิษย์ต่างก็กันอยู่ที่ว่าหมอลำสามารถเข้าทรงหรือหยุดเข้าทรง

ได้ตามความต้องการของตน ส่วนลูกศิษย์จะเข้าทรงได้ก็ต่อเมื่อมีหมอเป็นผู้ทำพิธีกรรม ถ้าไม่มีหมอจึงไม่สามารถเข้าทรงได้ และการพ้อนของลูกศิษย์ในพิธีกรรมก็ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ต้องมีคำสั่งของหมอว่า"หยุดเข้า" จึงจะหยุดพ้อนได้ การควบคุมการเข้าทรงได้ของหมอจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างจากผู้อื่น และความสามารถนี้ต่างก็บอกว่า จะเกิดขึ้นเองเมื่อผู้เป็นหมอได้รับฮ่านแล้วเท่านั้น

ส่วนวิธีการเตรียมกาย เตรียมฮ่านและแนวทางปฏิบัติอื่นๆของหมอลำผีฟ้า นั้น ต่างบอกว่า "อาจารย์ไม่ได้สอนและตัวเองก็ไม่ได้ถาม ได้จากการสังเกตในพิธีกรรมเท่านั้น" เนื่องจากพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้าต้องประกอบด้วยหมอและบริวารหรือลูกศิษย์ หมอเพียงผู้เดียวจะไม่สามารถทำพิธีกรรมได้ เพราะการทำพิธีกรรมนั้นต้องมีอุปกรณ์และขั้นตอนต่างๆ จำนวนมาก (ดูรายละเอียดในบทที่ว่าด้วยพิธีกรรมของหมอลำผีฟ้า) ซึ่งต้องมีผู้ช่วย ดังนั้นแต่ละคนที่มาร่วมพิธีกรรมจะมีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมในระดับต่างกัน ดังนั้นผู้ที่มีความรู้มากและมีความมั่นใจสูงก็จะสามารถแนะนำผู้อื่นได้ว่าควรจะทำอย่างไร ส่วนหมอก็จะพูดถึงการวินิจฉัยโรคอยู่ตลอดเวลา พิธีกรรมจึงเปรียบเสมือนห้องเรียนที่มีครู พี่เลี้ยง และนักเรียน ความรู้ที่ได้รับจึงขึ้นอยู่กับความตั้งใจจดจำ และเนื่องจากนางโน้และนางพันเคยได้เป็นผู้ช่วยเหลืออาจารย์มาก่อนและได้ติดตามอาจารย์ไปรักษาผู้ป่วยอยู่บ่อย ๆ เมื่อได้มาทำหน้าที่หมอจึงรู้จักขั้นตอนวิธีการในการทำพิธีกรรมต่างๆได้มากกว่านางบัวและนางบาง ที่แม้แต่ตอนแรกที่ตั้งฮ่านยังไม่รู้ว่าทำอย่างไรและไม่สามารถทำพิธีให้สมบูรณ์ได้ เพราะเข้ามาเป็นหมอลำผีฟ้าด้วยความบังเอิญที่ตนเองเจ็บป่วย และไม่เคยได้สังเกตจดจำวิธีการของอาจารย์อย่างเอาจริงเอาจัง และเมื่อตนเองได้มาเป็นหมอลำผีฟ้าแล้วจึงได้มาเรียนรู้เอาจากหมอลำผีฟ้าคนอื่นๆในกลุ่มเดียวกัน

สรุปแล้ว การสืบทอดความรู้ด้านพิธีกรรมและการปฏิบัติตนในการทำหน้าที่หมอลำผีฟ้าไม่ได้เป็นไปอย่างมีระบบ ผู้ติดตามหรือลูกศิษย์ต้องเรียนรู้เองโดยการสังเกตพฤติกรรมของครูบาอาจารย์ เหตุผลดังกล่าวอาจเกิดจากการไม่รู้หนังสือของผู้หญิงในสมัยนั้น เพราะเด็กผู้หญิงมักมีโอกาสดูเรียนน้อย แม้เด็กผู้ชายส่วนใหญ่ก็ต้องอาศัยเรียนที่วัด อย่างไรก็ตาม หมอลำผีฟ้าเกิดจากวัฒนธรรมของท้องถิ่น ที่กำหนดบทบาทให้ทำหน้าที่ดูแลรักษาผู้ป่วย และการลำหรือพ้อนก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา ผู้ที่อยู่ภาคอีสานส่วนใหญ่ก็มีโอกาสที่จะได้พบเห็นเคยได้ยินได้ฟังมา ส่วนวิธีการเตรียมอุปกรณ์ต่างๆในพิธีกรรม หรือ

แม้กระทั่งลักษณะของตัวพิธีกรรมเองก็ใกล้เคียงกับพิธีกรรมอื่นๆที่ปฏิบัติกันอยู่ในท้องถิ่นอีสาน เช่น พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีเลี้ยงผีตาแสด เป็นต้น ดังนั้นการเรียนรู้พิธีกรรมเหล่านี้จึงไม่ต้องอาศัยตำราแต่อย่างใด เพียงอาศัยการสังเกตจดจำ แล้วนำมาปฏิบัติสืบทอดกันมาได้จนถึงปัจจุบัน

ผู้วิจัยมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ เมื่อสังคมในชนบทอีสานเปลี่ยนแปลงไป ปัจจุบันนี้พบว่าผู้ให้ความสนใจต่อพิธีกรรมดังกล่าวนี้น้อยลง และการสืบทอดในลักษณะดังกล่าวก็จะขาดช่วงไป ถึงแม้ว่าสังคมชนบทปัจจุบันจะยังคงมีอาชีพทำนาทำไร่อยู่ก็ตาม แต่ความจำเป็นทางเศรษฐกิจทำให้ต้องออกไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้น โดยเฉพาะคนในวัยหนุ่มสาว ทำให้ขาดโอกาสที่จะเรียนรู้วัฒนธรรมบางอย่างของท้องถิ่นไป ผู้วิจัยได้สอบถามนางโนถึงเรื่องการสืบทอดการเป็นหมอลำผีฟ้าว่า เมื่อนางโนไม่อยู่แล้วจะยกย่านให้ใคร ก็ได้รับคำตอบว่า "คนสมัยนี้หาแต่เงิน ไม่รู้จักความซื่อสัตย์สุจริต ไม่มีใครเหมาะสมที่จะเป็นหมอลำผีฟ้าได้ เพราะคนที่เป็หมอลำต้องมีความซื่อสัตย์" คำตอบดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงค่านิยมและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เมื่อหมอลำผีฟ้าในกลุ่มนี้เสียชีวิตกันไปหมดแล้ว จึงยากที่จะหาใครสืบทอดความเป็นหมอลำผีฟ้าต่อไปได้ ขณะเดียวกันการสืบทอดในลักษณะการเรียนรู้จดจำแล้วนำมาปฏิบัติจะทำให้มีผู้รู้เรื่องราวเกี่ยวกับหมอลำผีฟ้าน้อยลง ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการไม่มีตำราที่บันทึกไว้เป็นตัวหนังสือให้คนรุ่นหลังให้ได้เรียนรู้ต่อไป

5.3 ของรักษากับพิธีการลงช่วงของหมอลำผีฟ้า

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงลักษณะของของรักษาในบทที่ 4 มาแล้วว่า ผีฟ้าก็ถือว่าเป็นของรักษาประเภทหนึ่ง ซึ่งเป็นของรักษาระดับบุคคลหรือครอบครัว ผู้วิจัยจะขยายความและอธิบายเพิ่มเติมว่าของรักษาที่เป็นผีฟ้ามีลักษณะอย่างไร ดังนี้

5.3.1 ของรักษากับหมอลำผีฟ้า

เมื่อลูกศิษย์ที่มีของรักษาเป็นผีฟ้า นอกจากจะไปหาหมอลำผีฟ้าเมื่อเจ็บป่วยแล้ว ยังมีไปหาหมอลำผีฟ้าในโอกาสต่างๆเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆของครอบครัวเกิดขึ้น ดังตารางที่ 12 ซึ่งได้จากการสอบถามชาวบ้านเกี่ยวกับโอกาสที่ไปหาหมอลำผีฟ้านอกจากการไปหาเมื่อมีการเจ็บป่วย

ตารางที่ 12 โอกาสที่ชาวบ้านไปหาหมอตำผีห้านอกเหนือจากการเจ็บป่วย

โอกาสการไปหาหมอตำผีห้า	จำนวน(ราย)	สิ่งของที่นำไปขึ้นฮ่าน
-ไปทำงานที่ต่างจังหวัดหรือต่างประเทศ	30	- จันท้า
-มีลูกสาวแต่งงาน	27	-จันท้าและจันทแปด สิ้นสอค ผ้าขาว ปั้นข้าวเหนียว
-มีลูกชายแต่งงาน	18	-จันท้าและจันทแปด และ ผ้าไหมจากผ้ายกผู้หญิง
-ได้ลูกหลาน	17	-จันท้าและเงิน
-ปรึกษานักงูในครอบครัว	3	-
-ไปผ่าตัดที่โรงพยาบาล	1	-

การไปหาหมอตำผีห้าในบางโอกาสก็จะนำสิ่งของบูชาไปถวายผีห้า และหมอตำผีห้าก็จะนำสิ่งของดังกล่าวไปขึ้นวางไว้ที่ฮ่านและบอกกล่าวผีห้าให้รับทราบต่อไป ในโอกาสที่ลูกสาวแต่งงานแล้วได้ลูกเขยเข้ามาอยู่ในครอบครัวก็จะเอาจันท้าและจันทแปด รวมทั้งปั้นข้าวเหนียวใส่รวมกันในขันน้ำใบใหญ่ พร้อมกับเงินสิ้นสอค แล้วเอาผ้ายาวหรือที่เรียกว่าผ้านุ่งบรรณาคคลุมทับไว้ หมอตำผีห้าก็จะเอาไปขึ้นวางที่ฮ่านแล้วบอกผีห้าว่า ลูกสาวคนนั้นแต่งงานแล้วได้ลูกเขย ให้รักษาลูกเขยคนใหม่ให้ด้วย แล้วก็ฝากผ้ายกผูกข้อมือมากับแม่ยายไปผูกให้กับลูกเขยและลูกสาวของตนเองต่อไป ส่วนในกรณีที่มีเด็กเกิดในครอบครัว ผู้เป็นยายก็จะนำเอาจันท้าพร้อมกับเงินอีก 1 บาทหรือมากกว่านั้นก็ได้มาฝากหมอตำผีห้า ก็จะฝากผ้ายกข้อมือไปผูกให้กับหลานที่เกิดใหม่ต่อไป

ในโอกาสต่าง ๆ เหล่านี้ ผู้เป็นหมอตำผีห้าก็จะได้ทราบว่าครอบครัวของลูกศิษย์มีการเปลี่ยนแปลงอะไรเกิดขึ้นบ้าง ดังนั้นเมื่อหมอได้รู้จักความเป็นไปมากมายของชาวบ้านจึงทำให้ทราบข้อมูลต่างที่เกิดขึ้นกับชาวบ้านมากกว่าผู้อื่น แม้ว่าจะมีสมาชิกครอบครัวย้ายไปอยู่ที่ใหม่หรือมีเด็กที่เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในครอบครัวก็ตาม

อย่างไรก็ตาม หน้าที่หลักของของรักษาที่เป็นผีห้าก็คือ การรักษาพยาบาลสมาชิก

ของครอบครัวเมื่อเกิดการเจ็บป่วย แม้ว่าการรักษาจะไม่มียาหรืออุปกรณ์ที่เป็นการแพทย์ก็ตาม การรักษาจะกระทำด้วยคำพูดบอกกล่าวกับผีร้ายต่างๆที่เป็นสาเหตุของการเจ็บป่วย จากการรักษาดังกล่าวข้อมูลจากแบบสอบถามพบว่า ชาวบ้านหมู่บ้านหนองไผ่ร้อยละ 76 ของผู้มีของรักษาเป็นผีฟ้า เคยรักษาโรคที่เกิดจากผีทำแล้วหาย นับได้ว่าของรักษาเป็นบริการสุขภาพประเภทหนึ่งของชาวบ้านได้ แต่ในกรณีที่ลูกศิษย์ที่เข้าใจว่าของรักษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประเพณี ไม่ใช่เป็นแหล่งบริการสุขภาพนั้นเมื่ออยู่ไม่น้อยเช่นกัน และเมื่อเจ็บป่วยคนเหล่านี้ก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาล หรือคลินิกเอกชนแทน โดยให้เหตุผลว่าของรักษาที่เป็นผีฟ้าจะรักษาได้ก็เฉพาะโรคที่เกิดจากผีกระทำเท่านั้น ซึ่งปัจจุบันโรคดังกล่าวไม่ค่อยมีแล้ว จึงไปรับบริการที่โรงพยาบาลดีกว่าและสะดวกกว่าการรักษากับของรักษา ของรักษาจึงเป็นแหล่งช่วยทางจิตใจเพื่อความมั่นใจในชีวิตเท่านั้น แต่อีกส่วนหนึ่งผู้วิจัยสามารถสังเกตได้ว่า ผู้ที่มาหานางโน้เชื่อว่านางโน้สามารถรักษาให้ผู้ป่วยหายได้มีอยู่จำนวนมาก ดังนั้นของรักษาจึงมีความหมายทั้งการรักษาพยาบาลและการทำหน้าที่ให้ความมั่นคงทางจิตใจ โดยมีหมอลำผีฟ้าเป็นผู้ดูแลและใช้อำนาจของของรักษานั้น

อนึ่ง ความสัมพันธ์ระหว่างของรักษาที่เป็นผีฟ้ากับของรักษาประเภทอื่น ๆ นั้น ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วว่าของรักษามีทั้งระดับที่เป็นของตระกูล ครอบครัวและบุคคล ของรักษาของตระกูลเช่น คุณพระธรรม แม่ธรณี สามารถอยู่รวมกันได้ในตระกูลที่มีผีฟ้าเป็นของรักษา ดังนั้นในหลายครอบครัวจึงมีของรักษาอยู่ด้วยกันหลายประเภท จากแบบสอบถามชาวบ้านหนองใหญ่ 66 ครอบครัว พบว่า ครอบครัวที่มีของรักษาทั้งหมด 65 ครอบครัว เป็นครอบครัวที่มีของรักษา และประเภทของของรักษาที่มีมากที่สุด ได้แก่ ผีฟ้า และคุณพระธรรมตามลำดับ ดังแสดงในตารางที่ 13

ตารางที่ 13 จำนวนครอบครัวที่มีของรักษาประเภทต่าง ๆ

ครอบครัวและประเภทของของรักษา	จำนวน	ร้อยละ
ครอบครัวที่มีของรักษา	65	92
ครอบครัวที่ไม่มีของรักษา	1	2

ตารางที่ 13 จำนวนครอบครัวที่มีของรักษาประเภทต่าง ๆ (ต่อ)

ครอบครัวและประเภทของรักษา	จำนวน	ร้อยละ
ครอบครัวที่มีของรักษารวมกัน 2 ประเภท	57	88
- มีฟ้ากับคุณพระธรรม	38	58
- มีฟ้ากับแม่ธรณี	16	25
- ธรรมกับคุณพระธรรม	2	3
- ธรรมกับแม่ธรณี	1	2

เมื่อดูจากตารางแล้ว พบว่า หลายครอบครัวมีของรักษาระดับตระกูลและระดับครอบครัวหรือบุคคลหลายประเภทพร้อมกัน เพราะของรักษาต่างคุณแลครอบครัวให้ปลอดภัย และในระดับบุคคลกับครอบครัวอาจมีของรักษาไม่ใช่ประเภทเดียวกันก็ได้ แต่มีประเด็นหนึ่งที่ที่น่าสนใจก็คือ ธรรมกับมีฟ้า และคุณพระธรรมกับแม่ธรณีไม่สามารถอยู่ด้วยกันได้ และเนื่องจากคุณพระธรรมและแม่ธรณีเป็นของรักษาระดับตระกูลไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่ธรรมและมีฟ้าเป็นของรักษาระดับบุคคลหรือครอบครัวสามารถเปลี่ยนได้ จึงปรากฏว่าระหว่างธรรมกับมีฟ้ามีความขัดแย้งกันมากที่สุด เนื่องจากครอบครัวหรือบุคคลสามารถเปลี่ยนไปนับถืออย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ แต่จะไม่นับถือรวมกัน, หมอธรรมที่อยู่ในหมู่บ้านหนองไผ่ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีของรักษาเป็นมีฟ้ามากที่สุดกล่าวว่า "บ้านของหมอธรรมกับหมอแลมีฟ้าอยู่ใกล้กันไม่ได้ และหมอธรรมจะเข้าไปบ้านหมอแลมีฟ้าไม่ได้ ส่วนลูกศิษย์หรือบริวารของหมอธรรมไม่มีการจะลาที่จะไปไหน ธรรมกับมีฟ้าเป็นคู่แข่งและเป็นศัตรูซึ่งกันและกัน เพราะธรรมเหนือกว่ามี ธรรมนั้นมาจากศาสนาพุทธ แม้ว่ามีฟ้าจะเป็นผีที่ดี ก็ยังถือว่าเป็นผีอยู่จะสู้ธรรมไม่ได้"

ความขัดแย้งของธรรมกับมีฟ้านี้มีปรากฏอยู่ทั่วไป ในภาคอีสานบางหมู่บ้านที่นับถือหมอธรรมมากก็จะพบว่าการนับถือมีฟ้าน้อย ในหมู่บ้านที่นับถือมีฟ้ามากก็จะนับถือหมอธรรมน้อยเช่นกัน แต่ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นไม่ได้มีลักษณะรุนแรง เพราะต่างก็ให้ความช่วยเหลือในการรักษาพยาบาลเช่นกัน เมื่อผู้ป่วยไปรักษาที่ใดแล้วไม่หายก็มีสิทธิ์ที่จะเปลี่ยนแหล่งรักษา

ใหม่ได้จนกว่าจะหายหรือตาย เช่นเดียวกันในกรณีที่ถูกช่วยไปรักษาที่โรงพยาบาลหรือหมอ
 ธรรมแล้วไม่หายก็สามารถมารักษาที่ผีฟ้าได้ และเมื่อหายก็จะเปลี่ยนของรักษามาขึ้นกับผี
 ฟ้า หรือกรณีตรงข้ามถ้ามารักษาที่ผีฟ้าก่อนแล้วไม่หาย แต่ปรากฏว่าไปรักษาที่หมอธรรม
 แล้วหายก็อาจเปลี่ยนของรักษาไปขึ้นกับธรรมได้เช่นกัน จึงนับได้ว่าธรรมและผีฟ้า เป็นแหล่ง
 ให้บริการสาธารณสุข ในแง่ที่ผู้ช่วยและครอบครัวเป็นผู้ตัดสินใจที่จะแสวงหาแหล่งบริการ
 หรือวิธีการรักษาพยาบาลที่เหมาะสมอันเป็นทางเลือกอย่างหนึ่งนั่นเอง

5.3.2 พิธีการลงช่วงกับการเป็นศูนย์รวมของลูกศิษย์

ในการศึกษาเรื่องโครงสร้างของหมอลำผีฟ้ากลุ่มนี้ พิธีการลงช่วงเป็นโอกาสสำคัญ
 ที่ ลูกศิษย์จำนวนหลายคนของหมอลำผีฟ้าจะมาร่วมพิธีการนี้ทุกปี จึงอาจกล่าวได้ว่าพิธีการ
 ลงช่วงเปรียบเสมือนเป็นศูนย์รวมของลูกศิษย์

พิธีการลงช่วงหมายถึง พิธีการประจำปีของหมอลำผีฟ้า ซึ่งจัดขึ้นในเดือนสามและ
 เดือนหกของทุกปี โดยให้ลูกศิษย์มารวมกัน "ช่วง" หมายถึงสนาม การลงช่วงจึงหมายถึง
 การลงมารวมกันที่สนาม หรือเรียกพิธีการนี้อีกอย่างหนึ่งว่า "ปลงพาข้าว" ซึ่งหมายถึงการ
 ยกกระดังกับข้าวไปถวายที่อาณของผีฟ้า ข้าวในที่นี้เป็นขนมอย่างหนึ่งเรียกว่า "ข้าวปาด"
 ซึ่งทำมาจากแป้งข้าวเจ้าผสมน้ำตาลและมะพร้าว มีลักษณะคล้ายขนมเปียกปูน พิธีการลง
 ช่วงนี้ไม่ได้มีเฉพาะผู้ที่มีของรักษาเป็นผีฟ้าเท่านั้น ผู้ที่มีของรักษาประเภทอื่น เช่น ธรรม
 หรือคุณพระธรรมก็จะมีการรวมตัวกันเป็นประจำทุกปี แต่พิธีการลงช่วงจะมีความแตกต่าง
 จากการรวมตัวของผู้มีของรักษาประเภทอื่นคือ มีการล่าฟ้อน ซึ่งจัดขึ้นเป็นพิเศษ และทุกคน
 ก็จะมีความสนุกสนานในพิธีกรรมดังกล่าวนี้ด้วย

พิธีการลงช่วงจะจัดให้มีขึ้นในเวลาดกลางคืน และเมื่อถึงเวลาเช้าของวันต่อไปก็จะ
 เป็นพิธีปลงพาข้าว ซึ่งเป็นพิธีที่กระทำต่อเนื่องกัน สถานที่ที่จัดพิธีจะเปลี่ยนกันไปอย่าง
 ต่อเนื่องทุกวันตามบ้านเจ้าภาพที่เป็นหมอลำผีฟ้าในกลุ่มเดียวกันจนครบทุกคนดังแสดงใน
 ตารางที่ 14

ตารางที่ 14 วันและสถานที่ในการจัดพิธีการลงช่วง

เดือนสามหรือเดือนหก	พิธีการ	สถานที่
คืนวันขึ้น 15 ค่ำ	ลงช่วง	บ้านนางโน้
เช้าวันแรม 1 ค่ำ	ปลงพาศ้าว	"
คืนวันแรม 1 ค่ำ	ลงช่วง	บ้านนางบัว
เช้าวันแรม 2 ค่ำ	ปลงพาศ้าว	"
คืนวันแรม 2 ค่ำ	ลงช่วง	บ้านนางพัน
เช้าวันแรม 3 ค่ำ	ปลงพาศ้าว	"
คืนวันแรม 3 ค่ำ	ลงช่วง	บ้านนางบาง
เช้าวันแรม 4 ค่ำ	ปลงพาศ้าว	"

(1) ขั้นตอนของการเตรียมพิธี

ในวันก่อนการลงช่วง ครอบครัวและลูกหลานที่อยู่ในคุ้มเดียวกันกับหมอลำผีฟ้าจะออกหาปลาและสิ่งของต่างๆ เพื่อนำมาเป็นอาหารไว้เลี้ยงต้อนรับลูกศิษย์ของหมอลำผีฟ้าในวันงาน ในครอบครัวของนางบัว นางบาง และนางพัน จะเตรียมอาหารการกินต่างๆ ไว้โดยไปซื้อที่ตลาดสดมาเก็บไว้ ส่วนบ้านนางโน้นเนื่องจากนางโน้ไม่กินของที่ซื้อขายในตลาด จะกินเพียงอาหารที่ได้จากธรรมชาติหรือปลูกเลี้ยงเองเท่านั้น คนในครอบครัวและเพื่อนบ้านจึงช่วยกันออกหาปลาและอาหารธรรมชาติอื่นมารวมกัน เมื่อมีอาหารที่พร้อมสำหรับที่จะทำไว้ต้อนรับลูกศิษย์และแขกเหลือที่จะมาในงานพร้อมแล้ว ก็จะห่อข้าวต้มมัด ซึ่งมีข้าวเหนียว กล้วย ถั่ว เอาไว้ พร้อมกัน บริวารที่สนิทสนมกับหมอเป็นพิเศษจะมาช่วยในการห่อข้าวต้มมัดด้วย ส่วนพวกลูกศิษย์ที่ไม่สามารถมาร่วมงานได้ก็จะส่งของมาถวายก่อนวันพิธีของที่นำมาถวายส่วนใหญ่จะมี ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ เทียนใหญ่อีก 5 คู่ ข้าวสาร น้ำตาล ผลไม้ ผักพื้นบ้านต่างๆ และเงินซึ่งจะให้จำนวนเท่าไรก็ได้ ส่วนใหญ่มักจะให้ 10-20 บาทต่อคน และมีบางคนให้จำนวนมากถึง 500 บาทก็มี

ลูกศิษย์ที่มีบ้านอยู่ไกล ๆ มักจะมาก่อนวันพิธี 1-2 วัน โดยมาพักอยู่ที่บ้านของ

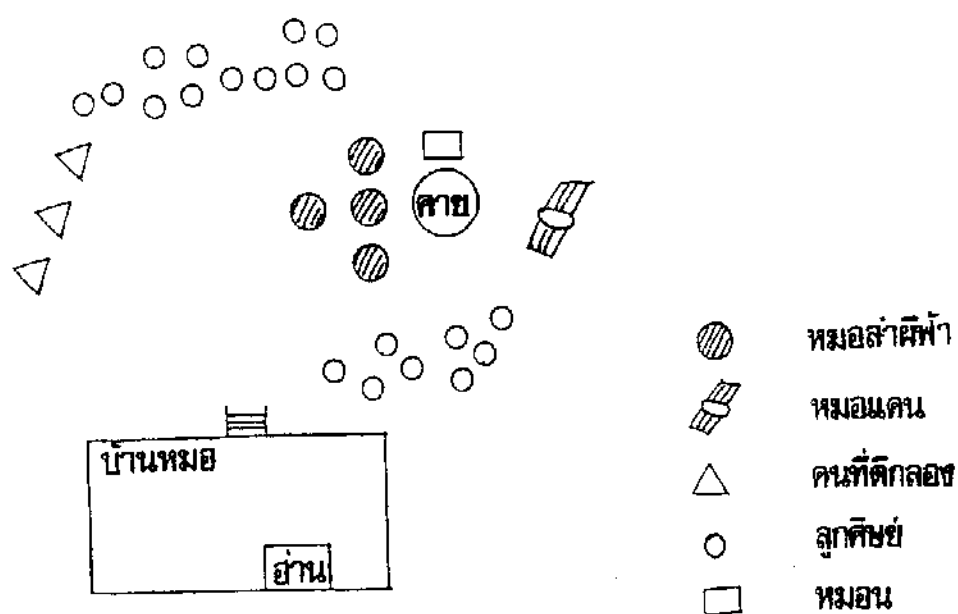
หมอลำผีฟ้าและช่วยเตรียมงานต่าง ๆ ด้วย นอกจากนั้นก็ได้มีโอกาสพูดคุยปรึกษาหารือกันในเรื่องต่าง ๆ เช่น โรคภัยไข้เจ็บ การทำมาหากิน การสร้างบ้านใหม่ การอพยพแรงงาน การแต่งงาน ฯลฯ พร้อมกับได้พูดคุยกับผู้ที่เป็หมอลำผีฟ้าด้วย หลังจากที่มาเจอเข้าใจดีแล้วก็ จะฝากฝ่ายลูกซื้อหมอกลับไปให้ลูกหลานที่บ้านด้วย ในจำนวนนี้ผู้ที่อาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกันถ้ามีจำนวนมากก็จะเหมารถยนต์เดินทางมาด้วยกัน ส่วนลูกศิษย์ที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันกับผู้เป็นหมอลำผีฟ้าและไม่ได้มาพักที่บ้านของหมอ ก็จะมาถวายของในตอนเช้าแล้วกลับไปรออยู่ที่บ้านตนเองในช่วงที่มาถวายของนี้จะต้องรอจนกว่าหมอจะรับของไว้ จำนวนผู้ที่มาพิธีการลงช่วงที่บ้านบ้านของนางโนมีเป็นจำนวนมากจนบางคนไม่มีที่นั่งต้องรับถวายของแล้วก็กลับไป

หลังจากนั้นเมื่อกินข้าวเที่ยงเสร็จแล้ว ประมาณเวลาบ่าย 2-3 โมง หมอทั้ง 4 คน จะเริ่มรื้อฮ้านออกมาล้างทำความสะอาด บริวารที่สนิทก็จะได้มาช่วยงานนี้ด้วย แต่สำหรับนางโนมีจะทำเองเพียงลำพัง โดยเฉพาะในขั้นตอนเมื่อเอาเทียนหลัก ช้าง ม้า คาบ และขันน้ำขึ้นที่ฮ้าน หลังจากนั้นจึงจะสั่งให้หมอคนอื่นๆ จัดฮ้านต่อโดยนำเอาดอกไม้ เทียนที่ได้มาจากลูกศิษย์ขึ้นไปวาง ในขณะที่พวกเขาสมาชิกในครอบครัวของหมอก็จะต้มข้าวต้ม ทำขนมปาดเตรียมไว้ เมื่อเสร็จขั้นตอนนี้แล้วก็พักผ่อนและคุยกันอย่างสนุกสนาน

(2) ขั้นตอนพิธีการลงช่วง

หลังจากกินข้าวเย็นเสร็จแล้วเวลาประมาณ 2-3 ทุ่ม ทุกคนก็จะมารวมกันที่บริเวณ "ช่วง" ซึ่งเป็นบริเวณหน้าบ้านของหมอลำผีฟ้า (ภาพที่ 17) พิธีการจะเริ่มด้วยนางโนมีจุดเทียน "คาย" และลำเจียรนีย์ฟ้าลงมาประกบกับเสียงแคน ซึ่งโดยทั่วไปผู้ที่เป่าแคนก็จะเป็นลูกศิษย์คนหนึ่ง หรืออาจจะเป่าเพื่อนบ้านที่สนิทสนมกันก็ได้ และผู้ที่เป่าแคนในพิธีนี้จะเรียกว่า "ม้า" ต่อมาหมอลำผีฟ้าคนอื่นๆ ก็จะเริ่มลำตามลำดับความอาวุโสของหมอ แล้วลูกขึ้นเพื่อนรำ เมื่อหมอทุกคนลำครบตามลำดับ ลูกศิษย์ก็จะเอาดอกไม้ให้คู่หนึ่งแล้วลูกขึ้นเพื่อนตามไปด้วย ซึ่งไม่จำเป็นต้องลุกขึ้นเพื่อนทุกคน จะเพื่อนเฉพาะผู้ที่เชื่อว่าท้าวนางของตนเองที่ลงมาจากฟ้านั้นมีความต้องการอยากเพื่อน ในขณะที่เดียวกันก็จะมีกรตักกลองประกอบเข้าจังหวะไปด้วย และผู้ที่ทำหน้าที่ตักกลองเรียกว่า "ช้าง" ซึ่งอาจจะเป่าลูกศิษย์หรือเพื่อนบ้านก็ได้ เช่นเดียวกับหมอแคน ในจำนวนผู้ที่ลุกขึ้นเพื่อนที่บ้านของนางโนมีประมาณ 30 คน ส่วนที่บ้านของหมอคนอื่นๆ มีประมาณบ้านละ 10 คน พบว่าผู้ที่มาจากต่างจังหวัดจะมีความต้องการเพื่อนมากกว่าคนที่อยู่ในหมู่บ้าน เมื่อพิธีเริ่มดำเนินไปประมาณ 1 ชั่วโมง หมอทุกคนซึ่งมีอายุ

มากแล้วก็เริ่มจะเหนื่อย พิธีการก็เสร็จลงด้วยคำพูดของนางโนเป็นผู้สั่งว่า "หยุดเข้า"
แล้วทุกคนก็จะแยกย้ายกันกลับบ้าน ส่วนผู้ที่พักอยู่บ้านหมอก็จะไปพักผ่อนหรือนั่งคุยกันจนดึก

ภาพที่ 17 แสดงพิธีการลงช่วง

(3) ขั้นตอนพิธีปลงพาศ้าว

ขั้นตอนพิธีนี้จะเริ่มเตรียมตั้งแต่ตี 5 ศ้าวต้มและข้าวปาดที่ทำไว้เมื่อวันก่อนจะถูกนำมาใส่ถ้วยมาวางไว้ที่พาศ้าวโดยคลุกน้ำตาลและมะพร้าวเข้าไปอีกเรียกว่า "พาทวาน" พาทวานนี้จะมีถ้วยที่ใส่ขนมดังกล่าวกว้างหมด 2 ชุด ๆ ละ 8 ถ้วย โดยนำไปวางไว้บนย่าน ส่วนอีก 8 ถ้วยจะถูกนำไปวางไว้ที่ไต้ย่าน ในแต่ละถ้วยจะปักด้วยเทียนที่จุดไฟไว้ 1 คู่ และที่ไต้ย่านจะวางขันน้ำไว้อีกใบหนึ่งพร้อมกับกลองข้าว เฉพาะในกรณีของบ้านนางโน พาทวานจะมีถึงสองเท่า คือมีถ้วยอยู่ 16 ใบบนย่านและอีก 16 ใบอยู่ไต้ย่าน เพราะที่ย่านของนางโนมีครูบาอาจารย์ที่เสียชีวิตแล้วมาอยู่ด้วย ที่เปรียบเสมือนยังเป็นหมอลำผีฟ้าอยู่อีก

ผู้หนึ่ง นางโนจึงถวายพาหวนพิฆาณครุบาอาจารย์ของตนเองด้วย นอกจากพาหวนที่จัดให้พิฆาณที่กล่าวมาแล้ว พาหวนอีกส่วนหนึ่งได้ถูกจัดไปให้เจ้าของหมู่บ้านเพื่อนำไปถวายผีปู่ตาหรือหลักบ้าน และเลี้ยงผีเชือกที่นอกเรือนทางทิศตะวันตกอีกด้วย

เมื่อนำพาหวนไปเลี้ยงผีเชือกจนเสร็จกลับมาแล้ว ก็จะมาบอกหมอที่อยู่หน้าย่าน หมอก็จะนำพาหวนนั้นมาแจกลูกศิษย์กินหรือจะนำกลับไปบ้านให้ลูกหลานกินด้วยก็ได้ จนกระทั่งเสร็จจากการถวายเหล่านี้ถือกันว่าเป็นยาดี ยาวีเศษที่กินเข้าไปแล้วจะอยู่เย็นเป็นสุขไม่มีโรคภัย

เมื่อถึงเวลาประมาณ 8 โมงเช้า หมอก็จะเริ่มลืออยู่บริเวณหน้าย่าน โดยนางโนเป็นผู้เริ่มลือก่อนเช่นเคย และลูกขึ้นสวมใส่ผ้ายาวหรือผ้าสำหรับนุ่งบวชนาค และผ้าเบี่ยง ซึ่งเป็นผ้าแพรสีเหลืองหรือแดง และพ่อนอยู่พักหนึ่ง จึงย้ายสถานที่ออกไปยังสนามนอกบ้าน ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกันกับการทำพิธีลงช่วงเมื่อคืนที่ผ่านมา หมอม้า (คนเป่าแคน) และหมอช้าง (คนตีกลอง) ก็จะย้ายตามไปด้วย เมื่อมาถึงสนามก็จะเริ่มลือขึ้นอีกตามลำดับ อวูโส และการลือครั้งนี้จะมีการแสดงสวมบทบาท คือ สำหรับพิธีในเดือนสามบทบาทนั้น หมอผู้ที่เจ้าภาพจะแสดงเป็นช้าง ซึ่งถือว่าเป็นบทบาทที่แสดงเฉพาะเดือนสามเท่านั้นและไม่มีในเดือนหก ผู้ช่วยพิธีจะสาดน้ำใส่ช้างและถือว่าช้างอยากเล่นน้ำและดิน ผู้ช่วยอีกคนหนึ่งจะนำผ้าไปมัดที่คอช้าง แล้วเด็ดเส้นผ้าแจกให้กับลูกศิษย์ ในบทบาทที่สองนั้น นางบัวจะแสดงเป็นนกกา นางพันจะแสดงเป็นนายพราน แล้วให้นายพรานออกไล่ล่าโดยใช้ธนู ซึ่งนกกา ก็พยายามบินหนีไปให้ได้ ในบทบาทที่สาม เรียกว่าบทพิฆาณคัง โดยนางบางแสดงเป็นนายด่านคอยตรวจตราสิ่งของที่นำบูชา โดยเฉพาะเครื่องแก้ว พิฆาณคังจะออกมาทำพิธีส่งเครื่องแก้ว (พิธีนี้จะกล่าวถึงรายละเอียดต่อไปในช่วงพิธีกรรมรักษา) นางบางที่ทำหน้าที่เป็นนายด่านจะนั่งผ้าโสร่ง ถือร่ม สะพายย่ามและขี่ม้าที่ทำจากก้านกล้วย สุนัขหรือแล้วพ่อนออกมา เมื่อเล่นบทบาทต่างๆ เหล่านี้จบแล้ว หมอทุกคนก็จะใส่ผ้าบวชนาค ผ้าเบี่ยงแล้วทำท่าชกซึ่งกันและกัน ซึ่งถือว่าเป็นนักรบวัย สักครู่หนึ่ง นางโนก็จะชนะคนอื่นๆ

ในเวลากการแสดงบทบาทต่างๆ นั้น ลูกศิษย์ที่อยากพ่อนก็จะเอาดอกไม้ให้หมอ 1 คู่ แล้วลูกขึ้นพ่อนอยู่ตลอดเวลา ถือว่าท้าวนางของตนลงมาเข้าร่างแล้วอยากพ่อน จะหยุดก็ไม่ได้ ในขณะที่หมอช้างและหมอม้าก็ตีกลองและเป่าแคนอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน และเมื่อหมอทุกคนหยุดพ่อนแล้ว หลังจากนั้นนางโนก็จะลือเพื่อทำน้ำมนต์ ซึ่งถือว่ามัสรรพคุณ

พิเศษที่ได้มาจากฟ้า ในพิธีช่วงเดือนสามการทำนํ้ามนต์จะแจกให้ลูกศิษย์นำกลับไปดื่มกินเท่านั้น ส่วนในช่วงของเดือนหกจะมีการทำนายฝนจากหยดน้ำตาเทียนที่ลอยในขันน้ำด้วยว่าปีนี้จะมฝนดีหรือไม่

เมื่อถึงช่วงสุดท้ายผู้ที่อยากพ้อนก็พ้อนผู้ที่อยากลาก็ล้าต่อไปได้ จนกระทั่งถึงเมื่อนางโน่ออกคำสั่งว่า "หยุดเข้า" ก็จะเลิกพิธีการ ซึ่งเป็นเวลาประมาณ 10 โมงเช้า ในปัจจุบัน หมอทุกคนมีอายุมาก ร่างกายไม่แข็งแรงเช่นเดิม พิธีจึงไม่นานเท่าสมัยก่อนที่มีคนบอกว่า การพ้อนและล้ามีไม่ได้หยุดทั้งวันทั้งคืน ลูกศิษย์ก็ไม่ได้นอนเพื่อเข้าร่วมพิธีนี้ และต่างๆก็สนุกสนานมากกว่าในปัจจุบัน (ตารางที่ 15)

ตารางที่ 15 แสดงกิจกรรมแต่ละคนในการจัดพิธีการลงช่วงประจำปี

วันที่จัดพิธี	กิจกรรม			
	ลูกศิษย์	บริวาร	หมอ	ครอบครัวหมอ
วันก่อนการ ลงช่วง	เอาของมาถวาย แล้วกลับบ้าน	เอาของมาถวาย แล้วช่วยห่อข้าวต้ม	รับของถวาย ห่อข้าวต้ม	หาปลา จืดน้ำดื่ม ทำความสะอาด บ้าน ทำกับข้าว นั่งข้าวเหนียว
วันลงช่วง เช้า บ่าย	- เอาของมาถวาย	- ช่วยล้างฮ่าน	- รื้อฮ่าน ล้างทำความสะอาด ฮ่านใหม่	- ต้มข้าวต้ม ทำขนมปาด

ตารางที่ 15 แสดงกิจกรรมแต่ละคนในการจัดพิธีการลงช่วงประจำปี (ต่อ)

วันที่จัดพิธี	กิจกรรม			
	ลูกศิษย์	บริวาร	หมอ	ครอบครัวหมอ
กลางคืน	เพื่อน	เพื่อน	ลำเชือผีฟ้า เพื่อน	
วันปลงพาศ้าว เช้า	รับพาทหวาน รับเส้นฝ้าย รับน้ำมันต์ เพื่อน	จัดพาทหวาน จัดเวที เพื่อน เก็บเวที อุปกรณ์	ถวายพาทหวาน ขึ้นฮ่าน เลี้ยงผีเชือ แจกพาทหวาน ลำเชือผีฟ้า แสดงบทบาท แจกเส้นฝ้าย ทำน้ำมันต์ เพื่อน ทำนายพน	นั่งข้าวเหนียว ทำกับข้าว

โดยสรุปแล้ว พิธีการลงช่วงนี้ต้องทำในเวลาสองวันจึงจะครบตามพิธีของหมอ
ลำผีฟ้าคนหนึ่ง ๆ กล่าวคือ วันแรกเป็นการลงช่วงเพื่อให้พวกผีฟ้าลงมาเล่นที่สนาม ซึ่งเป็น
โอกาสที่ลูกศิษย์จะได้ไปพบกับท้าวนางของตนเอง ในวันที่สองจะบูชาผีฟ้าด้วยขนมหวาน พาท
หวานเป็นสิ่งที่ผีฟ้าชอบเป็นพิเศษ และผีฟ้าพวกนี้จะไม่กินเหล้า และในเวลาตอนที่ผีฟ้าจะลง
มาก็คงต้องมีการทำความสะอาดและดูแลฮ่านอันเป็นที่อยู่ของผีฟ้าให้เรียบร้อยก่อน

ประเด็นที่น่าสนใจในการจัดพิธีดังกล่าว คือ ครอบครัวของหมอเป็นหมอลำผีฟ้า

จะหยุดทำภาระกิจอื่นๆส่วนตัวเสียสละมาช่วยเตรียมงานนี้มาก และลูกศิษย์ที่เป็นหญิงก็จะไม่ทำงานอย่างอื่น เช่น การทอผ้า การทำไรนา ส่วนผู้ชายก็จะทำหน้าที่เพียงไปเลี้ยงวัวควาย แล้วให้ผู้หญิงในครอบครัวตนเองมาช่วยงานอย่างเต็มที่ ตั้งแต่การจัดหาน้ำดื่ม การทำขนม การทำกับข้าว เป็นต้น โดยเฉพาะสมาชิกในครอบครัวของหมอลำผัาซึ่งเป็นเจ้าภาพจะรับภาระหนักกว่าผู้อื่น และได้บอกว่าทุกปีเมื่อถึงช่วงพิธีจะรู้สึกวุ่นวายมาก เพราะลูกศิษย์มากันมาก แต่ก็ภูมิใจที่แม่เป็นหมอลำผัาและได้ช่วยเหลือคนอื่น

ส่วนความรู้สึกของลูกศิษย์ แบ่งได้เป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นลูกศิษย์ที่อยากมาร่วมงาน เนื่องจากการมาร่วมพิธีลงช่วงเป็นกฎเกณฑ์ที่ลูกศิษย์มีฟ้าต้องปฏิบัติตาม นอกจากนั้นมาแล้วยังมีความสุขสนุกสนานด้วย ลูกศิษย์ที่มาส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง เมื่อมาพักที่บ้านของหมอก็ไม่ต้องเป็นห่วงเรื่องงานบ้าน เมื่อเว้นจากการเลี้ยงลูกและดูแลสามีด้วยแล้ว ก็มีความรู้สึกปลอดโปร่ง สบายใจ สามารถพักผ่อนได้ตามชอบใจ จึงพบว่าเมื่อหมอได้หยุดพิธีแล้วก็ยังมีคนอยากพักผ่อนต่ออีก หมอจึงต้องรอให้ลูกศิษย์หรือท้าวนางที่เข้าร่างพักผ่อนจนพอใจ ลูกศิษย์ประเภทนี้จึงมีความประทับใจและอยากมาร่วมงานทุกปี ส่วนลูกศิษย์อีกประเภทหนึ่งไม่ได้มาพักที่บ้านหมอ เพียงแต่มาถวายของแล้วกลับไป จึงไม่ได้ร่วมพิธีอย่างแท้จริง และปฏิบัติไปตามกฎเกณฑ์ที่เคยทำตามเท่านั้น นอกจากนั้น ผู้สูงอายุบางคนให้เหตุผลว่า "มาสมัยก่อนเคยมาพักที่บ้านหมอ พ่อนสนุกมาก ถ้ามากันมากจนบ้านหมอไม่พอพักก็พักบ้านของเพื่อนบ้านก็ได้ แต่ปัจจุบันลูกหลานไม่มีใครอยู่บ้านไปทำงานที่อื่นกันหมดไม่มีใครอยู่เฝ้าบ้าน เลยมาพักที่บ้านหมอไม่ได้ จึงไม่สนุก" สมัยก่อนจึงมีผู้มาร่วมพิธีลงช่วงมากกว่านี้

ในเรื่องของการทำนายฝนนั้น เนื่องจากลูกศิษย์ทุกคนเป็นชาวนาหรือลูกหลานของชาวนา เรื่องฝนจึงมีความสำคัญต่อชีวิตประจำวันมาก โดยเฉพาะวันขึ้น 15 ค่ำเดือนหก ซึ่งเป็นวันที่จัดพิธีลงช่วงและปลงพาศ้างนั้นเป็นช่วงที่เข้าสู่การทำนา ชาวนาทุกคนก็รอให้ฝนตกเพื่อใช้น้ำในการทำนา ทุกคนที่มาร่วมพิธีจึงให้ความสนใจและตั้งใจฟังการทำนายของนางโนด้วยใจจดจ่อ แต่ไม่ได้หมายความว่าปฏิบัติตามที่นางโนได้กล่าว เช่นเมื่อเดือนหกปี พ.ศ. 2536 นางโนทำนายว่าจะเกิดฝนแล้ง เพราะคนกินลาบก้อยวัวควายกันมาก วัวควายเป็นสัตว์ที่ช่วยเหลือคนมาตลอดมีฟ้าจึงโกรธ เพราะคนฆ่าวัวควายกันมาก นางโนเป็นคนที่ไม่กินเนื้อวัวควาย จึงพยายามบอกลูกศิษย์ แต่ลูกศิษย์ก็ไม่ปฏิบัติตาม เพราะไม่ใช่กฎเกณฑ์ที่ต้องปฏิบัติ และหมอที่เหลืออีก 3 คน ก็ยังคงกินเนื้อวัวควายอยู่เช่นกัน

สำหรับค่าใช้จ่ายของการจัดพิธีการ ลูกศิษย์ที่มาเยี่ยมจะเอาผักผลไม้ และอาหารต่าง ๆ มาช่วย และอีกส่วนหนึ่งครอบครัวของหมอเป็นผู้จัดเตรียมไว้ แต่ทุกคนเห็นว่าอาหารสำหรับเลี้ยงผู้คนในพิธีไม่ใช่สิ่งสำคัญ อย่างน้อยผู้ที่มาร่วมงานก็จะเอาข้าวสารของตนเองมาด้วยคนละ 1-2 ถ้วย แล้วมานั่งรวมกัน จึงกล่าวได้ว่าสิ่งของต่างๆ ที่ใช้ในงานได้มาจากการบริจาคของผู้ที่มาร่วมงาน หรือครอบครัวของหมอสามารถหามาเองได้โดยไม่ต้องซื้อ ส่วนค่าจ้างคนเป่าแคนนั้น ถ้าเรียกหมอแคนที่เป็นลูกศิษย์มาช่วยงานได้ก็จะไม่ได้เสียค่าจ้าง หรือเอาค่าแรงน้อย ส่วนคนตีกลองไม่ได้เอาค่าจ้างจะสมัครใจมาช่วยเอง

ส่วนการรับเงินของหมอลำผีฟ้า นั้น ถือว่าเงินเป็นของชะล่าของหมออย่างหนึ่ง เมื่อรักษาผู้ป่วยแล้วหายหมอก็จะไม่ได้รับเงิน ยกเว้นค่าสายในจำนวน สี่บาทยี่สิบห้าสตางค์ แต่หมอลำผีฟ้าสามารถรับเงินจากลูกศิษย์ได้ในพิธีการลงช่วงนี้ ซึ่งทำปีละ 2 ครั้ง ซึ่งลูกศิษย์แต่ละคนก็จะให้ไม่เท่ากันแล้วแต่ความสมัครใจ บางคนให้ 500 บาท แต่บางคนอาจให้ 10-30 บาท เงินที่ได้รับจากลูกศิษย์นี้ หมอบอกว่าจะนำไปทำบุญ ก็จะนำไปทำบุญแทนลูกศิษย์ จึงถือว่าเมื่อนำเงินมาให้หมอดตนเองก็ได้ทำบุญไปด้วย ดังนั้นเมื่อมีงานบุญในหมู่บ้านหรือหมู่บ้านใกล้เคียงหมอก็ต้องไปร่วมงานด้วยเสมอเพื่อไปทำบุญ เงินที่ได้รับจากการทำหน้าที่หมอลำผีฟ้าไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่าแต่ละปีจะเป็นเงินจำนวนเท่าไร แต่ในกรณีของนางโน่นั้น กล่าวได้ว่าได้รับเงินมากที่สุดกว่าหมอคนอื่น เพราะมีลูกศิษย์จำนวนมาก และนางโน่เมื่อได้เงินแล้วก็จะนับเองโดยไม่ให้คนอื่นช่วย ผู้วิจัยพบว่าแค่เงินเหรียญที่นางโน่ได้รับในช่วงพิธีลงช่วงเมื่อเดือนหก ปี พ.ศ. 2537 ได้ถึง 3,000 บาท เมื่อนับธนบัตรรวมเข้าแล้วคาดว่าจะไม่ต่ำกว่า 10,000 บาท นอกจากเงินแล้วยังมีข้าวสารที่เหลือจากการมาร่วมงาน ดังนั้นครอบครัวของหมอจึงได้ข้าวบริโภคจากงานดังกล่าวด้วย เมื่อปีใดทำนาไม่ได้ผลก็ได้อาศัยข้าวเหล่านั้นแทนการซื้อด้วย เช่นครอบครัวของนางพันที่ไม่ได้ทำนา เงินและข้าวที่ได้จากพิธีการลงช่วงจึงสามารถช่วยเหลือนางพันได้มาก

เนื่องจากหมอลำผีฟ้ารับเงินที่เป็นค่ารักษาไม่ได้ และถือว่าเป็นของชะล่า แต่ผู้ป่วยและลูกศิษย์เมื่อตนหายจากการเจ็บป่วยก็อยากให้เป็นค่าตอบแทน ซึ่งหมอบอกว่ารับไม่ได้ ถ้าจะรับได้ก็ในช่วงพิธีลงช่วงเท่านั้น ดังนั้นผู้ป่วยและครอบครัวจึงต้องการไปร่วมพิธีลงช่วงเพื่อนำเงินไปให้และเป็นการตอบแทนที่หมอรักษาให้หายได้ ซึ่งลักษณะดังกล่าวถือเป็นความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับผู้ป่วย ที่แตกต่างไปจากการรักษาในโรงพยาบาล

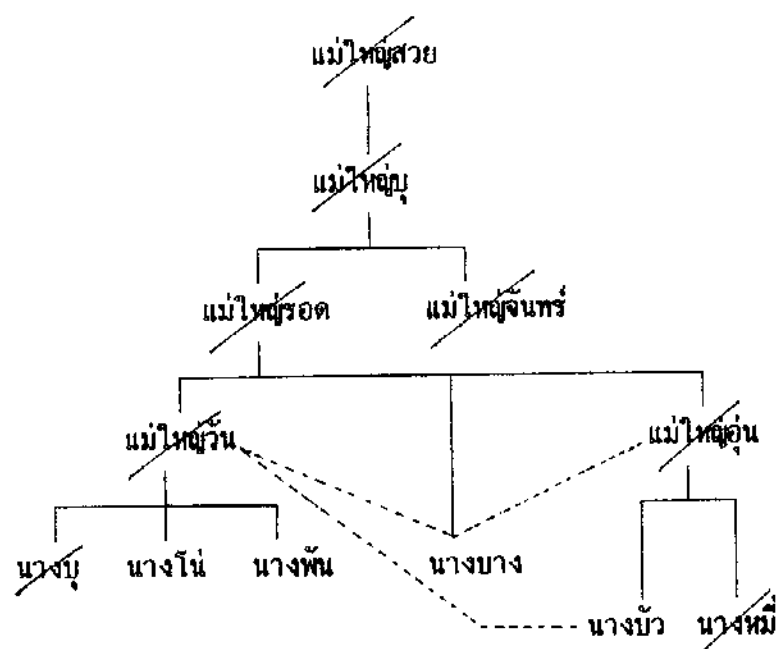
ในปัจจุบัน แต่ในกรณีของหมอลำผีฟ้า หมอกับผู้ป่วยมีความสัมพันธ์กันอย่างถาวร นอกจากนั้น ลูกศิษย์ที่ได้มีโอกาสพบปะในพิธีนี้ก็ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์ด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งทำให้ผู้ป่วยหรือลูกศิษย์มีความมั่นใจมากขึ้นและมั่นใจในการนับถือผีฟ้า พฤติกรรมดังกล่าวจึงเป็นเหตุผลหนึ่งในการแสวงหาทางเลือกในการรักษาพยาบาล

5.4 โครงสร้างของกลุ่มหมอลำผีฟ้า

จากการศึกษาพิธีการลงช่วง จะเห็นได้ว่าในกลุ่มของหมอลำผีฟ้ามีโครงสร้างซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มของหมอลำผีฟ้าด้วยกันเอง ความสัมพันธ์ของหมอลำผีฟ้ากับลูกศิษย์ และความสัมพันธ์ของลูกศิษย์ด้วยกันเอง ดังมีรายละเอียดดังนี้

5.4.1 ความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผีฟ้าด้วยกัน

นางโนกับนางพันได้รับชานจากแม่ใหญ่วัน ทั้งสองคนถือว่าแม่ใหญ่วันเป็นครูบาอาจารย์ของตน ส่วนครูบาอาจารย์ของแม่ใหญ่วันคือแม่ใหญ่รอด จากข้อมูลที่รวบรวมได้พบว่าแม่ใหญ่รอดมีลูกศิษย์ที่ตนยกชานให้อีก 2 คน คือแม่ใหญ่อุ่นกับนางบาง แต่หลังจากแม่ใหญ่รอดเสียชีวิตแล้ว นางบางไม่ได้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามธรรมเนียม จึงต้องร้องชานออก แม่ใหญ่อุ่นกับนางโนมาเป็นผู้ยกชานให้ใหม่ จึงถือว่าแม่ใหญ่อุ่นเป็นครูบาอาจารย์ใหม่ของนางบาง ต่อมานางบางต้องร้องชานออกอีกครั้ง แม่ใหญ่วันกับนางโนมาเป็นผู้ยกชานให้ใหม่ 'จึงถือว่าแม่ใหญ่วันเป็นครูบาอาจารย์ใหม่ของนางบาง และถือว่านางโนเป็นผู้ที่ได้รับชานจากครูบาอาจารย์คนเดียวกัน ในขณะนั้นนางโนมีชานที่สมบูรณ์มาก่อนนางบางจึงถือว่านางโนมีอันดับสูงกว่านางบาง ถึงแม้ว่านางบางจะเคยได้รับชานมาก่อนนางโนก็ตาม เพราะชานที่ได้มาเป็นชานที่ไม่สมบูรณ์นั่นเอง ส่วนนางบัว แม่ใหญ่อุ่นยกชานให้แล้วก็เสียชีวิต หลังจากนั้นแม่ใหญ่วันกับนางโนก็เข้ามาทำพิธีเสริมชานให้กับนางบัวใหม่ เพราะนางโนบอกว่าชานที่แม่ใหญ่อุ่นยกให้กับนางบัวนั้นเป็นชานที่ไม่สมบูรณ์ ดังนั้นนางบัวจึงนับถือแม่ใหญ่วันเป็นครูบาอาจารย์ และนับถือนางโนว่ามีอันดับที่สูงกว่าตนด้วย (ภาพที่ 18)

- : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูบาอาจารย์กับหมอที่เป็นลูกศิษย์
 ---- : แสดงความสัมพันธ์ระหว่างครูบาอาจารย์กับหมอที่เป็นลูกศิษย์ที่เกิดขึ้น
 หลังจากเคยเป็นหมอและเคยเป็นลูกศิษย์หมอคนอื่นมาก่อนแล้ว
 / : เสียชีวิตแล้ว

ภาพที่ 18 ความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผีฟ้าด้วยกัน

ลำดับของการนับถือกันเป็นลักษณะเช่นเดียวกันกับที่ใช้ในพระสงฆ์ กล่าวคือ ไม่ได้
 นับถือกันที่อายุของหมอลำผีฟ้า แต่จะนับถือที่ใครได้เข้ามาเป็นหมอลำผีฟ้ามาก่อนกัน เช่น
 เดียวกันกับการนับจำนวนพรรษาของพระสงฆ์ และเมื่อเปรียบเทียบอายุของการเป็นหมอลำ
 ผีฟ้าแล้วจะเห็นได้จากตารางที่ 16

ตารางที่ 16 แสดงปีที่ได้อ่านของหมอลำผีฟ้าแต่ละคน

หมอลำ	ปี พ.ศ.												
	2487	...	2505	2506	...	2511	2512	2513	2514	2515	2516	2517	
นางโน้			d			d					c		
นางบัว						b	d						
นางพัน			a			b							
นางบาง	a					b a			b		d		

a : ทำฮ่าน b : รื้อออก c : เสริมเข้าไปใหม่ d : ได้อ่านครั้งสุดท้าย
โดยไม่รื้อออก

เมื่อดูจากตารางแล้วจะเห็นได้ว่า การเป็นหมอลำผีฟ้าจะเริ่มนับตั้งแต่การตั้งฮ่าน ที่ถูกต้องสมบูรณ์คือการตั้งฮ่านครั้งสุดท้าย เช่นกรณีของนางบางเมื่อนางโน้มาหักว่านางบาง มีการตั้งฮ่านที่ผิดจึงได้รื้อออกถึง 2 ครั้ง แม้ว่านางบางจะเคยเป็นหมอลำผีฟ้ามาก่อนนางโน้ก็ตาม ก็ยังถือว่านางบางเป็นรุ่นน้องของนางโน้ ส่วนนางพันได้รับฮ่านพร้อมกันกับนางโน้ แต่เนื่องจากรื้อออกครั้งหนึ่งเพราะมีการรับ "ลาย" ผิด ดังที่กล่าวมาแล้ว ต่อมาเมื่อตั้งฮ่านใหม่จึงถือว่าตั้งที่หลังนางโน้และถือว่าเป็นรุ่นน้องของนางโน้เช่นกัน

ลักษณะของความสัมพันธ์ตามระดับชั้นของหมอลำผีฟ้าที่กล่าวมา สามารถมองเห็น ได้ชัดเจนจากการลงช่วง ซึ่งเป็นงานประจำปีของหมอลำผีฟ้ากลุ่มนี้ ทั้งสี่คนจะช่วยกันจัดงาน ดังกล่าวปีละ 2 ครั้งในเดือน 3 และเดือน 6 โดยเริ่มพิธีในวันขึ้น 15 ค่ำจากนั้นเป็นเวลา 4 วัน 4 คืน โดยคืนแรกกับเช้าวันที่สอง(ขึ้น 15 ค่ำกับแรม 1 ค่ำ)จะจัดงานที่บ้านของนางโน้ โดยลูกศิษย์ที่เคยรักษากับนางโน้ หรือผู้ที่มีของรักษาร่วมอยู่กับนางโน้จะมารวมกันทำพิธี วันต่อมาคือคืนวันที่สองและเช้าวันที่สามจะจัดงานที่บ้านนางบัว โดยลูกศิษย์ของนางบัวจะมารวมกันทำพิธี เช่นเดียวกันกับที่บ้านนางโน้ ต่อมาในคืนวันที่สามและเช้าวันที่สี่

และคืนวันที่สี่กับเช้าวันที่ห้าก็จะจัดงานที่บ้านนางพันและนางบางตามลำดับ ซึ่งจะมีลูกศิษย์ของแต่ละคนเข้ามาร่วมในงานของครูบาอาจารย์ตนเอง จะเห็นได้ชัดว่าหมอลำผีฟ้าแต่ละคนที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันก็จะมีลำดับชั้นอาวุโสเป็นของตนเอง คือ เริ่มจาก นางโน่ นางบัว นางพัน และนางบางตามลำดับ ซึ่งตรงกับลำดับของอายุการเป็นหมอลำผีฟ้านั่นเอง

นอกจากการจัดงานในแต่ละวันซึ่งเป็นไปตามลำดับชั้นของหมอลำผีฟ้าแล้ว ในขณะทำพิธีลงช่วง เมื่อถึงสิ้นเริ่มทำพิธี ต้องลำและพ้องเพื่ออันเชิญผีฟ้ามาร่วมกัน นางโน่จะเป็นผู้ลำขึ้นคนแรก แล้วต่อมาก็นางบัว นางพัน และนางบางตามลำดับอาวุโส โดยให้นางโน่เป็นศูนย์กลาง อีกสามคนจะรอคอยให้นางโน่สั่งจึงจะเริ่มปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม เมื่อครั้งที่ครูบาอาจารย์ยังอยู่คือเมื่อแม่ใหญ่วันยังมีชีวิตอยู่ ก็จะให้แม่ใหญ่วันเป็นบุคคลสูงสุดในการทำพิธีลงช่วง และแม่ในช่วงที่แม่ใหญ่วันอพยพไปอยู่ที่จังหวัดอุดรธานี เมื่อมีการจัดพิธีลงช่วงขึ้นในแต่ละปี หมอลำผีฟ้าทุกคนก็จะตามไปทำพิธีที่จังหวัดอุดรธานี แต่เมื่อแม่ใหญ่วันเสียชีวิตแล้วก็จะจัดพิธีที่บ้านโดยยกให้นางโน่เป็นผู้อาวุโสสูงสุดแทน

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำด้วยกันในกลุ่มนี้มีความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี แต่เมื่อพิธีลงช่วงเสร็จสิ้นแล้ว แต่ละคนก็จะทำพิธีรักษาผู้ป่วยที่บ้านของตนเอง ไม่ค่อยได้มีโอกาสมาหาสุกกันมากนัก แต่เมื่อมีบางกรณีที่มีอาวุโสตกลงไปได้รับผู้ป่วยไว้แล้วไม่สามารถรักษาได้ ก็จะส่งมาที่บ้านของผู้อาวุโสกว่า โดยปกติแล้วมักจะส่งมาที่บ้านของนางโน่เพราะเป็นผู้ที่เก่งที่สุด

กรณีหมอลำผีฟ้าคนหนึ่งเสียชีวิต คือน้องสาวของนางโน่ ซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าในกลุ่มเดียวกัน ลูกศิษย์ที่เคยมีของรักษายู่กับหมอลำคนนี้ ต้องเปลี่ยนผู้ดูแลเป็นหมอลำผีฟ้าคนใหม่ ลูกศิษย์ส่วนหนึ่งจึงมาขึ้นกับนางโน่ เพราะรู้ว่านางโน่เป็นพี่สาวของหมอลำผีฟ้าที่ตนขึ้นอยู่ด้วย ส่วนลูกศิษย์อีกส่วนหนึ่งไปขึ้นกับนางบัว ซึ่งเป็นหมอลำผีฟ้าที่อาศัยอยู่หมู่บ้านเดียวกันกับหมอลำที่เสียชีวิตไป ทั้งนางโน่และนางบัวก็ถือว่าอาวุโสและเก่งกว่าหมอลำผีฟ้าที่เป็นน้องสาวของนางโน่ การเปลี่ยนมาขึ้นกับหมอลำผีฟ้าคนใหม่ของลูกศิษย์จึงทำได้ง่าย และการแลกเปลี่ยนลูกศิษย์ระหว่างหมอลำผีฟ้านั้น ตามความคิดเห็นของนางโน่แล้วถือว่า "กลุ่มเดียวกันกับหมอลำผีฟ้าเดียวกันอยู่แล้ว" ดังนั้น เมื่อเกิดกรณีดังกล่าวขึ้น จึงไม่จำเป็นต้องมีขันห้า หรือการทำพิธีกรรมใดๆ ในการขอเข้ามาเป็นลูกศิษย์ใหม่ ลูกศิษย์ก็จะนับถือผีฟ้าต่อไปโดยมีของรักษาขึ้นอยู่กับหมอลำผีฟ้าคนใดก็ได้ในกลุ่มเดียวกัน

มีประเด็นที่น่าสนใจในเรื่องการจัดลำดับชั้นความอาวุโสของหมอลำผีฟ้าก็คือ จะเห็นได้จากความโดดเด่นของนางโน้ ที่เป็นคนกล้าพูดกล้าทำอันเป็นลักษณะของคนที่เป็นผู้นำ และเป็นผู้ที่ให้ความสนใจศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการเป็นหมอลำผีฟ้า เพราะนางโน้เป็นเพียงผู้เดียวที่ยอมรับการเป็นหมอลำผีฟ้าด้วยความสมัครใจดังที่กล่าวมาแล้ว จึงทำให้นางโน้ก้าวขึ้นมาเป็นผู้มีอาวุโสสูงสุด ทั้งๆที่ในกลุ่มเดียวกันมีผู้ที่ได้เป็นหมอลำผีฟ้ามาก่อนนางโน้ก็ตาม เช่น นางบางและนางพัน ทั้งสองคนก็ได้ถูกนางโน้บอกว่าเป็นผู้ที่กระทำผิด ทำให้ต้องมีการเปลี่ยนแปลงการขึ้นย่านใหม่และมีการเปลี่ยนลำดับชั้นความอาวุโสในที่สุด

5.4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผีฟ้ากับลูกศิษย์

โดยปกติแล้วคำว่า "ลูกศิษย์" จะไม่ค่อยใช้เรียกในความเป็นจริง ซึ่งอาจจะใช้คำว่า "หมู" "ลูกน้อง" หรือลูกศิษย์แล้วตามด้วยชื่อหมอแทน เช่น "ลูกศิษย์ของนางโน้" เป็นต้น สาเหตุที่ผู้วิจัยใช้คำว่าลูกศิษย์ก็เนื่องมาจาก ลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผีฟ้ากับผู้ที่มารับการรักษาพยาบาลจะเป็นความสัมพันธ์แบบถาวร กล่าวคือ หลังจากหายจากการเจ็บป่วยแล้วยังคงนับถือกันในฐานะที่เป็นลูกศิษย์ไปจนกว่าจะเสียชีวิต หรือเปลี่ยนของรักษาประเภทใหม่ ซึ่งต่างจากการรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบัน ที่เมื่อได้รับการรักษาแล้วก็ไม่มีความสัมพันธ์กันอีกต่อไป

ลูกศิษย์ คือ ผู้ที่นับถือผีฟ้าว่าเป็น "ของรักษา" ซึ่งมีทั้งประเภทที่เคยรักษาพยาบาลกับหมอลำผีฟ้าโดยตรง เมื่อตัวเองเกิดการเจ็บป่วยแล้วอาการเจ็บป่วยหายก็ยอมนับถือกับประเภทที่ยาย หรือแม่ นับถือมาก่อน แม้ว่าตนเองจะไม่เคยได้รับการรักษาจากหมอลำผีฟ้าก็ตาม ก็จะยอมนับถือตามหรือเป็นกลุ่มที่เรียกว่ามี "ของรักษา" เป็นผีฟ้ามาตั้งแต่เกิดและยังมีประเภทที่ผสมผสานระหว่างสองประเภทที่กล่าวมาคือ เป็นผู้ที่ "ของรักษา" อยู่กับผีฟ้ามาตั้งแต่เกิด และเมื่อตนเองเกิดการเจ็บป่วยแล้วได้ไปรักษากับหมอลำผีฟ้าจนหาย

สาเหตุที่ผู้วิจัยแบ่งประเภทของลูกศิษย์เช่นนี้ เนื่องจากพบว่า การนับถือผีฟ้าจะมากน้อยเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับสาเหตุของการยอมรับเป็นลูกศิษย์ กล่าวคือ ประเภทแรกและประเภทที่สามจะมีความนับถือผีฟ้ามาก เพราะมีประสบการณ์ตรงจากการรักษาพยาบาลกับหมอลำผีฟ้า แล้วอาการเจ็บป่วยหายก็จะเริ่มนับถือมา ดังนั้นจึงไม่ลืมที่จะบันทึกตัวเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า และเมื่อเกิดเจ็บป่วยอีกหรือมีผู้อื่นที่รู้จักเกิดการเจ็บป่วยก็จะแนะนำให้ไปหาหมอคนเดียวกัน ส่วนประเภทที่สอง ซึ่งไม่เคยรักษาพยาบาลกับหมอลำผีฟ้ามาก่อน การปฏิบัติ

ที่เป็นลูกศิษย์เกิดจากการสืบทอดผู้เป็นแม่ คือปฏิบัติตามผู้เป็นแม่ จากแบบสอบถามที่ผู้วิจัยนำไปสัมภาษณ์ชาวบ้านในหมู่บ้านของนางโน พบว่า จากจำนวน 66 ครอบครัว มีอยู่ถึง 58 ครอบครัวที่มี "ของรักษา" อยู่กับนางโนหรือคิดเป็นร้อยละ 88 และจาก 58 ครอบครัวนี้มีถึง 44 ครอบครัวที่เคยรักษาพยาบาลกับนางโน หรือคิดเป็นร้อยละ 76 ที่เหลืออีก 14 ครอบครัวนั้นถึงแม้ว่าจะมีของรักษากับนางโน แต่ก็ไม่เคยไปรักษาพยาบาลกับนางโน เมื่อเกิดการเจ็บป่วยจะไปรับบริการที่โรงพยาบาลแทน และในกลุ่มนี้เข้าใจว่าของรักษาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของประเพณี ไม่ใช่เป็นแหล่งให้บริการสุขภาพ ดังนั้นเมื่อมีการลงช่วง ลูกศิษย์ประเภทนี้จะไปถวายดอกไม้ เทียน ข้าวสาร ฯลฯ ให้หมอลำผีฟ้าตามประเพณีแล้วก็จะกลับบ้าน ไม่สนใจที่จะดูพิธีกรรมและไม่ปรึกษาอะไรกับผู้ที่เป็หมอลำผีฟ้า ลูกศิษย์เหล่านี้เป็นผู้ที่ได้ความคิดใหม่ ๆ อายุไม่มากเท่าไร และมีความคิดที่รับให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ บางคนมีตำแหน่งเป็น อ.ส.ม. หมอตำแย หรือเป็นหัวหน้าครอบครัว เพราะไม่มีสามี

ในกลุ่มของลูกศิษย์ประเภทแรก พบว่ามีทั้งเพศหญิงและเพศชาย แต่เนื่องจากผู้ดูแลของรักษาที่ขึ้นกับผีฟ้าจะเป็นผู้หญิง จึงพบว่า ลูกศิษย์ส่วนใหญ่จะเป็นเพศหญิง และลูกศิษย์ที่เป็นเพศชายที่มาก็เกิดจากการมารับการรักษาพยาบาลกับหมอลำผีฟ้าแล้วหายจึงขึ้นอยู่กับผีฟ้า แม้ว่าภรรยาและลูกจะขึ้นอยู่กับของรักษาประเภทอื่นก็ตาม ผู้ชายตามลักษณะเช่นนี้จะเป็นผู้ที่นับถือผีฟ้ามาก จะมาปฏิบัติเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าประจำ แต่ผู้ชายส่วนใหญ่ที่ขึ้นอยู่กับผีฟ้า มักจะฝากของถวายให้ภรรยาหรือลูกสาวไปให้หมอลำผีฟ้าแทน ส่วนลูกศิษย์ประเภทที่สองนั้นจะมีอยู่เฉพาะเพศหญิง เพราะผู้หญิงที่เป็นแม่จะถือว่าเป็นผู้ดูแลของรักษาของครอบครัว

เกี่ยวกับอายุของลูกศิษย์นั้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในเรื่องของการให้บริการด้านสุขภาพอนามัยที่รัฐจัดให้มีมากขึ้น เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล โดยเฉพาะผู้สูงอายุการไปรักษาแต่ละครั้งก็ไม่ต้องเสียค่าบริการแต่อย่างใด ทำให้คนส่วนใหญ่ไปรับบริการที่สถานบริการที่รัฐจัดให้ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงอายุของลูกศิษย์ที่นับถือผีฟ้ามากและมารักษากับหมอลำผีฟ้าบ่อย ๆ จึงมักเป็นกลุ่มของผู้สูงอายุ ที่เคยประสบความสำเร็จกับการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้ามาก่อน เพราะในสมัยก่อนเมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วนั้นยังไม่มีสถานีอนามัยและโรงพยาบาล เมื่อเกิดการเจ็บป่วยก็จะมารักษากับหมอพื้นบ้าน เช่น

หมอสุนไพโร หมอลำผีฟ้า เป็นต้น คนในสมัยนั้นจึงมีโอกาสนับถือความสำเร็จจากการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้ามากกว่าปัจจุบัน ดังนั้น ผู้ที่สนิทสนมหรือนับถือหมอลำผีฟ้าจำนวนมากใหญ่จึงมีอายุตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป คนกลุ่มนี้จะกล่าวตรงกันว่า "อยากอยู่น้ำพ่อแม่ (ผีฟ้า) ก็เลยมาหา" "ถ้าไม่มา ใจจะขาด" ซึ่งคนเหล่านี้เป็นลูกศิษย์แท้จริง ส่วนคนที่อายุไม่มากแม้จะมีความนับถือผีฟ้าอยู่บ้าง แต่ก็ไม่ได้สนิทสนมเท่าในกลุ่มสูงอายุ

อาชีพของผู้ที่เป็นลูกศิษย์ส่วนใหญ่จะเป็นเกษตรกร เพราะหมอลำผีฟ้าหรือการรักษาพยาบาลเกิดขึ้นจากสังคมเกษตรกรรม ซึ่งจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป ผู้ที่มารักษากับหมอลำผีฟ้าจะเป็นชาวบ้านชาวไร่ และแม้จะพบว่ามีการสอนอยู่บ้าง เช่น พ่อคำ ครู ข้าราชการ เป็นต้น แต่คนเหล่านี้ก็เป็นลูกหลานของชาวนา และยังคงใกล้ชิดอยู่กับวัฒนธรรมในชนบทอยู่มาก

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอลำผีฟ้ากับลูกศิษย์นั้น ตามความเข้าใจของลูกศิษย์คิดว่า ของรักษาของตัวเองและครอบครัว เมื่ออยู่กับผีฟ้าแล้วจะรักษาครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุข ส่วนหมอลำผีฟ้านั้นคือผู้ที่ดูแลติดต่อกับผีฟ้าให้อีกต่อหนึ่ง ลูกศิษย์จะเรียกผีฟ้าว่า "อีพ้ออีแม่" เมื่อมีปัญหาสุขภาพของครอบครัว ก็จะไปหา "อีพ้ออีแม่" ก็คือมาหาหมอลำผีฟ้าให้ติดต่อกับผีฟ้าให้ แล้ว "ส่องดู" ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร นอกจากการปรึกษาเรื่องสุขภาพแล้ว ยังสามารถปรึกษาในเรื่องอื่นๆได้ด้วย เมื่อมีการลงช่วง ลูกศิษย์จากหลายพื้นที่ก็จะมารวมกันที่บ้านของหมอลำผีฟ้า แล้วคุยปรึกษาหารือกันในเรื่องต่างๆ เช่น การแต่งงานของลูกหลาน เรื่องอื่นๆในชีวิตประจำวัน และผู้ที่เป็นหมอก็จะรู้จักประวัติและเรื่องราวอื่นๆของผู้ที่เป็นลูกศิษย์เป็นอย่างดี แม้ว่าจะมีลูกศิษย์อยู่จำนวนมากและมาจากหลายพื้นที่ก็ตาม ซึ่งนอกจากจะได้ถามถึงอาการของผู้ป่วยไข้แล้วยังถามถึงการเปลี่ยนแปลงของครอบครัวในปีที่ผ่านมาด้วย และเมื่อผู้วิจัยได้ซักถามผู้ที่มาร่วมการลงช่วงว่า "ทำไมต้องมา" ก็จะได้รับคำตอบส่วนใหญ่ว่า "ไม่มาไม่ได้ ถ้าไม่มาใจก็อยากมา อยากมานานๆ แล้วก็จะไม่สบายขึ้น อย่างไรก็ตามก็ต้องมาให้ได้" หรือ "ถ้าไม่ไปหานางโน้แล้ว ท้าวนางจะเป็นห่วง"

เรื่องท้าวนางเป็นความเชื่อเกี่ยวกับการเจ็บป่วยอย่างหนึ่ง คือ เมื่อมนุษย์เกิดมาในโลก บนฟ้าท้าวนางก็จะเกิดขึ้นมาพร้อมกัน ถ้าเกิดเป็นผู้หญิง ท้าว(ผู้ชาย) ก็จะเกิดขึ้นอยู่บนฟ้า ถ้าเกิดเป็นผู้ชาย นาง(ผู้หญิง)ก็จะเกิดขึ้นอยู่บนฟ้า เพื่อมาคอยดูแลคุ้มครองตนเองที่อยู่ข้างล่างบนโลก โอกาสที่จะพบเจอท้าวนางของตนเองสามารถทำได้โดย

การ "เข้าทรง" ซึ่งมีหมอลำผีฟ้าเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างคนและท้าวนาง เนื่องจากทุก ๆ คนล้วนมีท้าวนางของตนเอง หมอลำผีฟ้าก็จะบอกชื่อท้าวนางของผู้ที่มารักษว่าผู้นั้นมีท้าว นางชื่ออะไร และพบกับท้าวนางแทน

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอกับลูกศิษย์มีความสนิทสนมกันและใกล้ชิดกันมาก แต่ลูก ศิษย์ทุกคนจะมีความรู้สึกลัวกลัวหมอ เพราะคิดว่าหมอมีความสามารถพิเศษที่จะติดต่อกับ อำนาจเหนือธรรมชาติได้ และเนื่องจากนางโนมีอายุมากแล้วคือ 82 ปี หลายคนจึงนำสิ่ง ของที่นางโนชอบมาฝากบ่อย ๆ เช่น กบ เขียด แยม ผักพื้นบ้าน ฯลฯ ลูกศิษย์ทุกคนเป็นห่วง สุขภาพของหมอ เพราะถ้าหมอเสียชีวิตแล้วก็จะไม่มีที่พึ่งอีก ซึ่งต้องไปหาหมอที่ใหม่ กรณี ของหมอลำผีฟ้าผู้หนึ่งเสียชีวิต ซึ่งเป็นน้องสาวของนางโน ลูกศิษย์ของหมอผู้นั้นบางคนได้มา ขอขึ้นอยู่กับนางโน เพราะเป็นหมอที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันและมีความสามารถมากกว่าหมอที่ตน เคยขึ้นอยู่ด้วย และนางโนได้บอกว่า ไม่ต้องขึ้นสำนักใหม่เพราะเป็นสายเดียวกัน เพียงแต่ ให้มารวมการลงช่วงเท่านั้น

การยอมรับเป็นลูกศิษย์จะเริ่มจาก เมื่อผู้บวชเฝ้าคอยไปขึ้นสำนักของผีฟ้า และ ต้องปฏิบัติตัวเป็นลูกศิษย์คือ ต้องนับถือผีฟ้าไปโดยตลอดจนกว่าจะเปลี่ยนของรักษาเป็นอย่าง อื่น และต้องมาลงช่วงปีละ 2 ครั้ง หากมีธุระจำเป็นอาจจะให้เข้าร่วมได้เพียงปีละครั้งก็ ได้ ลูกศิษย์คนหนึ่งจะนับถือผีฟ้าและมาปฏิบัติต่อผีฟ้าได้มากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับบุคคล ระยะ ทางระหว่างบ้านตนเองกับบ้านของหมอลำผีฟ้า อายุ และสาเหตุที่เข้ามาเป็นลูกศิษย์

จากการสังเกตพิธีกรรมลงช่วง และวิธีการรักษาพยาบาลของหมอลำผีฟ้าคนหนึ่ง ผู้วิจัยพบว่า ลูกศิษย์มีพฤติกรรมอยู่ 2 ประเภท คือ ประเภทแรกอยู่ในลักษณะของผู้มีพฤติ กรรมแบบบริวาร และประเภทที่สองมีพฤติกรรมแบบลูกศิษย์ทั่วไป อย่างไรก็ตาม ในความ เป็นจริงจะไม่มีแบ่งประเภทหรือมีชื่อเรียกในลักษณะเช่นนี้ แต่ผู้วิจัยต้องการที่จะแบ่ง ออกมาในลักษณะเช่นนี้เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจพฤติกรรมของลูกศิษย์ของผีฟ้าได้ชัด เจนยิ่งขึ้น ซึ่งแต่ละประเภทมีลักษณะดังนี้

(1) ลูกศิษย์ที่มีพฤติกรรมแบบบริวาร

ผู้ที่มีลักษณะที่เป็นบริวารมักเป็นลูกศิษย์ที่ขึ้นอยู่กับผีฟ้ามาเป็นเวลานาน และตัว เองก็ให้ความนับถือต่อผีฟ้ามาก จนต้องไปช่วยในพิธีกรรมรักษาพยาบาลและพิธีกรรมลง ช่วงประจำ แต่ละหมู่บ้านที่นางโนเคยไปรักษาผู้ป่วยจะมีลูกศิษย์ที่เป็นแบบบริวารอยู่ในหมู่บ้าน

นั้นประมาณ 2-3 คน บริวารเหล่านี้จะไปช่วยเตรียมอุปกรณ์ประกอบพิธีกรรม และในพิธีกรรม บริวารจะเป็นผู้ช่วยพูด ช่วยถาม อาการเจ็บป่วยกับหมอผีฟ้าแทนผู้ป่วย และหมอผีฟ้าที่เข้าทรงอยู่ก็จะตอบคำถามไปเรื่อยๆ ถ้าผู้ป่วยหรือครอบครัวของผู้ป่วยไม่เคยมีประสบการณ์การรักษากับหมอผีฟ้ามาก่อน บริวารก็จะเป็นผู้บอกว่าจะปฏิบัติอย่างไร เตรียมอะไรไว้บ้าง แทนที่จะถามตัวหมอโดยตรง และหลังจากพิธีกรรมเสร็จแล้ว บริวารจะคอยดูแลลูกศิษย์คนใหม่ต่อไป เมื่อมีการลงช่วงบริวารก็จะเป็นผู้เรียกลูกศิษย์ที่อยู่ในหมู่บ้านมารวมกัน แล้วพากันไปยังหมู่บ้านของหมอผีฟ้าที่ตนเองขึ้นอยู่กับอยู่ด้วย นอกจากนั้นบริวารเหล่านี้ยังมีหน้าที่แนะนำผู้ป่วยในหมู่บ้านให้ไปรักษากับหมอผีฟ้า โดยยกตัวอย่างกรณีต่างๆที่เคยไปรักษาแล้วหาย เมื่อผู้ป่วยตัดสินใจที่จะรักษา บริวารจะเป็นผู้ที่พาผู้ป่วยไปพบหมอผีฟ้าเองหรือพาหมอผีฟ้ามายังบ้านของผู้ป่วย บริวารจึงเปรียบเสมือนผู้ช่วยของหมอผีฟ้า ซึ่งเป็นผู้ที่รู้จักขั้นตอนพิธีกรรม การเตรียมอุปกรณ์พิธีกรรม การปฏิบัติต่าง ๆ เช่น การชะล้างในสิ่งต่างๆ เป็นต้น แต่บริวารจะยังไม่เป็น เมื่อมีพิธีกรรม บริวารจะเข้าไปพ้องประกอบโดยให้หมอผีฟ้าเป็นผู้ร้องหมอผีฟ้า ลักษณะดังที่กล่าวมานี้ เป็นพฤติกรรมที่นางโน้เคยปฏิบัติมาก่อนที่ตนเองจะได้เป็นหมอผีฟ้าคือไปช่วยแม่ใหญ่วันซึ่งนางโน้นับถือเป็นครูบาอาจารย์

(2) ลูกศิษย์ที่มีพฤติกรรมทั่ว ๆ ไป

ลูกศิษย์ประเภทนี้จะไม่ค่อยรู้เรื่องพิธีกรรมมากนัก แต่จะไปปฏิบัติในพิธีลงช่วงปีละ 2 ครั้งเท่านั้น หลังจากนั้นก็จะใช้ชีวิตประจำวันเหมือนผู้อื่นที่ไม่ได้ขึ้นกับผีฟ้า จะมีบางคนที่ไม่หาหมอผีฟ้านอกจากพิธีลงช่วง คือ ไปบอกกล่าวการเปลี่ยนแปลงของครอบครัว เช่น การแต่งงาน การย้ายบ้าน ซึ่งก็ขึ้นอยู่กับลูกศิษย์แต่ละคนว่าจะทำหรือไม่ เนื่องจากบางคนก็มีบ้านเรือนอยู่ไกล บางคนก็ไม่มาแม้แต่พิธีกรรมลงช่วง โดยฝากของถวายมาให้กับเพื่อนแทน เพราะไม่ค่อยได้สัมผัสกับพิธีกรรม และการปฏิบัติของหมอ ตลอดจนมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผีฟ้าน้อย แม้ลูกศิษย์ทุกคนจะมีของรักษาอยู่กับผีฟ้าก็ตาม

5.4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์ด้วยกัน

บริวารเปรียบเสมือนผู้ช่วยและประชาสัมพันธ์ของหมอผีฟ้า ลูกศิษย์ธรรมดา หรือผู้ที่ไม่ได้เป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าจะทราบได้ว่าผู้ใดที่เป็นบริวารของหมอผีฟ้าในหมู่บ้านนั้น ๆ เมื่อมีผู้ป่วยในครอบครัว ครอบครัวผู้ป่วยจะเสาะหาแหล่งบริการรักษาพยาบาลทั้งที่เป็นสถานบริการสมัยใหม่ เช่น สถานีอนามัย โรงพยาบาล คลินิกเอกชน และแบบพื้นบ้าน เช่น

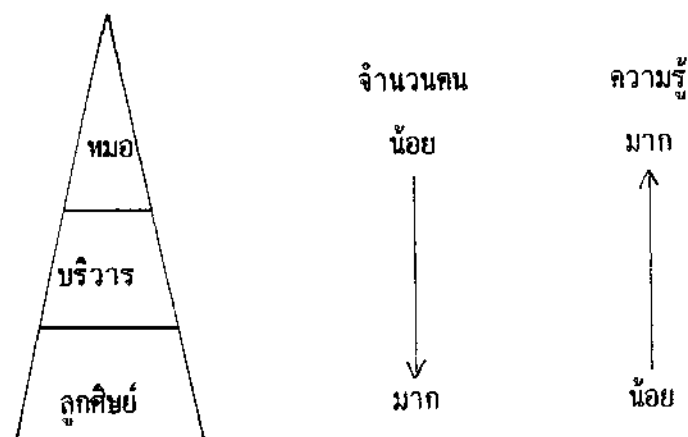
หมอพื้นบ้าน หมอเป่า หมอสมุนไพร หมอธรรม และบางคนก็จะไปหาบรืวารของผีฟ้าเพื่อ
ปรึกษาเรื่องอาการเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น แล้วตัดสินใจว่าจะรับการรักษากับหมอผีฟ้าหรือไม่
ถ้าครอบครัวนั้นมี ของรักษาอยู่กับผีฟ้ามาก่อนก็จะมีโอกาสได้รับการรักษากับหมอผีฟ้ามาก
กว่าผู้อื่น อย่างไรก็ตามในจำนวนผู้ที่มารับการรักษากับหมอผีฟ้านี้ส่วนใหญ่ก็จะ ไปรับการ
รักษาที่สถานอนามัยหรือโรงพยาบาลไปพร้อมด้วย และถ้าครอบครัวนั้นมีของรักษาอยู่กับหมอ
ธรรม ก็จะรักษากับหมอธรรมควบคู่ไปกับการรักษาแบบวิทยาศาสตร์ แต่ถ้าไม่หายก็อาจ
เปลี่ยนมารักษากับหมอผีฟ้าได้เช่นกัน โดยการมาปรึกษากับบรืวารของผีฟ้าก่อนจึงเป็นขั้น
สุดท้าย บรืวารจะทำหน้าที่ต่อผู้ที่เป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าเสมือนตนเป็นที่เลี้ยง โดยการอธิบาย
ประสบการณ์ของตนและคนอื่นแล้วนำไปสู่การเป็นลูกศิษย์ต่อไป หลังจากผู้ป่วยเริ่มเป็นลูก
ศิษย์ผีฟ้าแล้ว บรืวารก็จะคอยแนะนำอธิบายการปฏิบัติตัวของลูกศิษย์ผีฟ้าต่อไป

ในกรณีของรักษา ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น คือการรักษาที่เป็น "หมอ
ธรรม" หรือ "ผีฟ้า" นั้น เป็นของรักษาทั้งระดับบุคคลและระดับครอบครัว คนที่มีฐานะเป็น
แม่ในครอบครัวจะเป็นผู้ดูแลของรักษาของครอบครัว และจะให้คนในครอบครัวนับถือของ
รักษาแบบเดียวกัน อย่างไรก็ตาม สามี หรือลูกเจียนั้นตามประเพณีของอีสานผู้ชายจะย้าย
เข้าไปอยู่บ้านของภรรยา และเมื่อย้ายไปก็จะนำของรักษาที่ตนเองนับถืออยู่ติดตัวไปบ้าน
ภรรยาด้วย ดังนั้นเมื่อสามีหรือลูกเจียนเจ็บป่วย ผู้ที่เป็นแม่ในครอบครัวนั้นจะพยายามให้สามี
หรือลูกเจียนเปลี่ยนมานับถือของรักษาเช่นเดียวกันกับที่ครอบครัวภรณยานับถืออยู่ และถ้า
รักษาแล้วหายก็จะเป็นลูกศิษย์เช่นเดียวกัน ในขณะที่เดียวกันเมื่อญาติพี่น้องเจ็บป่วย แม่ก็จะ
แนะนำให้ไปหาของรักษาเช่นที่ตนนับถืออยู่ ถ้ารักษาหายแล้วก็ได้ เป็นลูกศิษย์คนใหม่ด้วย
ดังนั้น จึงมีแนวโน้มว่าบรืวารของผีฟ้าจะมีญาติพี่น้องที่นับถือของรักษาเช่นเดียวกับตนมาก
เช่นกรณีของนางโน้ เนื่องจากนางโน้มีญาติพี่น้องหลายคนที่อยู่ในอำเภอเดียวกัน พี่น้อง
ของนางโน้ที่เกิดจากพ่อแม่เดียวกันจะมาขึ้นกับนางโน้หมด ส่วนพี่น้องที่เกิดต่างแม่กัน ส่วน
ใหญ่ก็จะมาขึ้นกับนางโน้ ซึ่งรวมทั้งญาติพี่น้องของสามีนางโน้ก็มาขึ้นอยู่กับนางโน้ด้วยเช่นกัน

กล่าวโดยสรุป ความสัมพันธ์ระหว่างลูกศิษย์ด้วยกัน จึงมีความสัมพันธ์อยู่ในระดับ
ญาติด้วย และลูกศิษย์ที่เป็นบรืวาร แม้ว่าจะไม่ใช่ญาติก็มีความสนิทสนมกันมากเช่นเดียวกับ
เป็นญาติ โดยเฉพาะลูกศิษย์ที่อยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน ซึ่งโดยปกติจะมีความสนิทสนมเฉพาะกับ
ญาติพี่น้องของตน แต่หลังจากผ่านพิธีกรรมเข้าสู่การเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าแล้ว คนที่ไม่ได้เป็น

ญาติพี่น้องกันก็ให้ความสนิทสนมกันเป็นอย่างดี ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่าง ลูกศิษย์พี่ฟ้าด้วยกัน เมื่อมีการลงช่วงลูกศิษย์ที่อยู่หมู่บ้านเดียวกันก็จะไปบ้านหมอลำพี่ฟ้าด้วยกัน และในโอกาสต่างๆ เช่น งานบุญประเพณีก็จะมาช่วยงานซึ่งกันและกัน นอกจากนั้น ยังมี ความสัมพันธ์ในระหว่างลูกศิษย์ที่อยู่หมู่บ้านอื่น เนื่องจากมีโอกาสได้ไปมาหาสู่กับหมอลำพี่ ฟ้ามากกว่าผู้อื่น ทำให้มีโอกาสได้พบปะกันมาก และแม้ว่าจะไม่เคยรู้จักเห็นหน้ากันมาก่อนก็ สามารถพูดคุยกันได้สนิทใจ เนื่องจากมีความรักสามัคคีกัน เพราะยึดถือหมอลำพี่ฟ้าคนเดียวกั น และมีประสบการณ์ของการเจ็บป่วย แล้วมารักษากับหมอลำพี่ฟ้าคนเดียวกัน กลุ่มที่นับ ถือพี่ฟ้าในลักษณะดังกล่าวนี้ ถือว่าเป็นชุมชนความเจ็บปวด (Suffering Community) ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีประสบการณ์ของการเจ็บป่วย และมีกระบวนการที่ทำให้หายเจ็บป่วยใกล้ เคียงกัน (Namihiro, 1990)

จากความสัมพันธ์ทั้งหมดที่กล่าวมา สามารถสรุปได้ดังภาพที่ 19

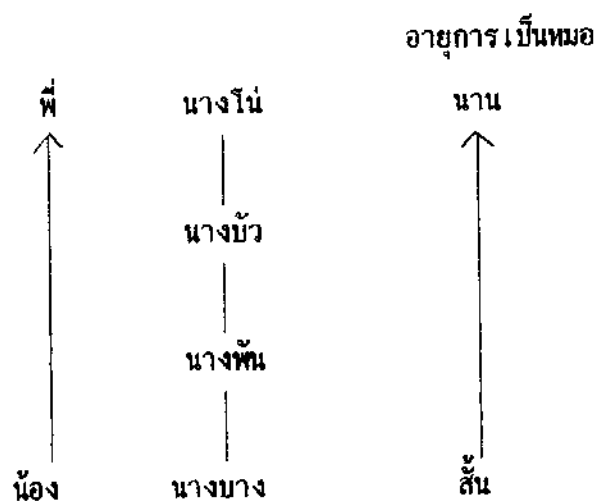

ภาพที่ 19 โครงสร้างของกลุ่มหมอลำพี่ฟ้า

จากภาพจะเห็นได้ว่า พี่ฟ้าอยู่สูงสุด และมีหมอเป็นตัวแทนหรือเป็นสื่อของพี่ฟ้า ระดับต่อลงมามีบริวารเป็นผู้ช่วยของหมอและเป็นผู้ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์ให้ และสุดท้าย เป็นลูกศิษย์ธรรมดาทั่วไป ในลำดับดังนี้ พบว่าหมอเป็นผู้ที่มีความรู้ด้านพิธีกรรมและอื่น ๆ ที่ เกี่ยวข้องกับพี่ฟ้ามากที่สุด และลูกศิษย์จะเป็นผู้ที่มีความรู้น้อยที่สุด เมื่อพิจารณาถึงจำนวนคน พบว่า หมอจะมีจำนวนน้อยที่สุด และลูกศิษย์จะมีจำนวนมากที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างหมอ บริวาร และลูกศิษย์ มีอยู่อย่างแน่นแฟ้น โดยต่างนับถือ

ศัพทเป็นของรักษา ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์นี้เป็นแบบถาวรและต่อเนื่องจนตาย หรือมีการเปลี่ยนไปนับถือของรักษาใหม่ ซึ่งแต่ละคนในโครงสร้างความสัมพันธ์นี้จะมีบทบาทหน้าที่ของตนโดยเฉพาะ และจะกล่าวถึงในช่วงต่อไป นอกจากนั้น ยังมีความสัมพันธ์ลำดับชั้นอาวุโสหรือแบบพี่น้องระหว่างกลุ่มหมอลำด้วยกัน โดยมีลำดับการนับถือเช่นเดียวกันกับพระสงฆ์ คือผู้ที่ได้รับการนับถือว่ามีอาวุโสสูงสุดในที่นี้คือนางโน จะทำหน้าที่ในการเป็นหัวหน้าหรือเป็นผู้นำในการรวมตัวกัน เช่นในพิธีลงช่วง หรือในการชี้แนะเรื่องการปฏิบัติว่าถูกหรือผิดได้ ซึ่งมีลำดับของการนับถือดังภาพที่ 20

ภาพที่ 20 ลำดับอาวุโสของกลุ่มหมอลำศัพท

นอกจากนั้น ยังมีความสัมพันธ์ระหว่างครูบาอาจารย์กับลูกศิษย์ที่เป็นหมอลำศัพท ครูบาอาจารย์คือผู้ที่ตั้งชื่อนศัพทให้กับผู้ที่รับเป็นหมอลำต่อไป และสามารถให้การรักษาพยาบาลผู้อื่นได้ ความสัมพันธ์นี้เป็นความสัมพันธ์ที่ถาวรเช่นเดียวกัน แม้ว่าครูบาอาจารย์จะเสียชีวิตไปแล้วก็ตาม ในการรักษาผู้ป่วยก็ยังถือว่า ท้าวนางของครูบาอาจารย์ยังคงมาให้ความช่วยเหลือตนเองในการรักษาพยาบาลด้วย จะเห็นได้จากเมื่อลำเซอศัพทในขั้นตอนแรกของพิธีกรรม ผู้เป็นหมอลำก็จะเรียกท้าวนางของตัวเองและของครูบาอาจารย์มาเพื่อให้มาช่วยในการรักษาด้วย

5.5 การปฏิบัติตัวของหมอลำผีฟ้าและลูกศิษย์

5.5.1 การปฏิบัติตัวของหมอลำผีฟ้า

หมอลำผีฟ้าต้องทำหน้าที่ตามบทบาทของหมอลำด้วยกฎระเบียบต่างๆ ที่ถูกกำหนดไว้ ซึ่งได้รับการสืบทอดมาจากครูบาอาจารย์ และอาจมีการเปลี่ยนแปลงบ้างในปัจจุบันพบว่า มีการปฏิบัติของหมอลำผีฟ้ามีข้อห้ามหรือจะกล่าวอยู่หลายประการ ซึ่งทำให้หมอลำผีฟ้ามีความแตกต่างไปจากบุคคลโดยทั่วไป ซึ่งแยกเป็นการจะล่าเกี่ยวกับอาหาร และจะล่าเกี่ยวกับการปฏิบัติตัว ดังนี้

5.5.1.1 จะล่าเกี่ยวกับอาหาร

(1) ไม่กินมังสาหาร 10 อย่าง คือไม่กินอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ 10 ชนิด ได้แก่ งู มนุษย์ เสือขาว เสือโคร่ง ราชสีห์ สุนัข ม้า ช้าง หมู และเนื้อเสือเหลือง นอกจากนี้ ยังไม่กินเนื้อลิงและเนื้อเต่าอีกด้วย และยังห้ามนำเนื้อสัตว์ที่กล่าวมาทั้งหมดเข้ามาในบ้าน เพราะถือว่าสัตว์เหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์

(2) ไม่กินเนื้อสัตว์ที่ตายเอง ให้กินเนื้อสัตว์ที่ตายจากการฆ่า เพราะสัตว์ที่ตายเองอาจทำให้เกิดโรค

(3) ไม่กินอาหารที่เป็นของเหลือจากคนอื่นกินแล้ว ยกเว้นของเหลือจากพระสงฆ์

(4) ไม่กินข้าวและน้ำในบ้านที่มียานศพ

5.7.1.2 จะล่าที่เกี่ยวข้องกับแนวทางปฏิบัติ

(1) ไม่รักษาผู้ป่วยในหมู่บ้านในขณะที่ที่กำลังมีการจัดงานศพ แต่เมื่อเผาศพเสร็จแล้วจึงจะสามารถรักษาพยาบาลได้ โดยถือว่าอาจยังมีขวัญหรือมีผีของผู้ตายอยู่ ซึ่งอาจมารบกวนการทำพิธีได้

(2) ไม่รักษาผู้ป่วยหรือส่องในวันพระทั้งวันพระน้อยและวันพระใหญ่ คือวัน 7, 8 ค่ำและวัน 14, 15 ค่ำ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่าวันศีล หมอทุกคนต้องแต่งขึ้น ซึ่งหมายถึงการนำขันนิมนต์หรือของบูชา โดยมี หมากพลู ยาสูบ อย่างละ 8 มวน หอนิมนต์ 4 หอ แล้วนำขึ้นไว้ที่ขาน ในวันดังกล่าวจะเชิญผีฟ้ามาทำการรักษาไม่ได้ เพราะถือว่าเป็นวันหยุดหรือวันพักของผีฟ้า

(3) ไม่ทำพิธีในเวลากลางนอนหรือกิน ถือว่าผีฟ้าที่อยู่บนฟ้าก็จะมีเวลานอนหรือกิน

เช่นเดียวกันกับคน เมื่อถึงเวลาที่คนเรากินหรือนอน มีฟ้าก็จะกินหรือนอนด้วย

(4) ไม่คำผู้อื่นเมื่ออยู่ที่บ้าน ผู้เป็นหมอดึงมีวาจาดี ให้ใช้แต่คำที่ไพเราะ คำไม่ดีห้ามพูดเพราะมีย่านผีฟ้าอยู่บริเวณบ้าน ผีฟ้าจะได้ยินก็จะโกรธ ในขณะที่เดียวกันหมอลำผีฟ้าก็จะโกรธคนอื่นไม่ได้

(5) ไม่เอาเงินค่ารักษาพยาบาลเกิน 4 บาท 25 สตางค์ ซึ่งเงินนี้ถือว่าเป็นค่าค่ายในการรักษาพยาบาล แต่จะสามารถรับเงินได้มากกว่านี้ในการลงช่วงในเดือนสามและเดือนหก หรือในวันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา

(6) ไม่ถือหรือใส่ผ้าถุงและกินไข่ที่อยู่ในคาง คายเป็นเครื่องบูชาสำหรับผีฟ้า จะต้องยกให้ผีฟ้า หมอจะเอามาเป็นของตนเองไม่ได้ แต่นำไปให้คนอื่นได้ เช่นคนในครอบครัวของหมอเอง หรืออาจนำไปขายในราคาถูกก็ได้

ที่กล่าวมานั้น เมื่อปรากฏว่าหมอลำผีฟ้าทำผิดข้อปฏิบัติในข้อใด ต้องทำการขอขมาจากผีฟ้า โดยนำเอาขันห้าไปขึ้นฮ่าน ถ้าไม่ทำผีฟ้าอาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้

ผู้วิจัยได้เปรียบเทียบข้อชะล่าต่างๆที่กล่าวมากับการปฏิบัติจริงของหมอลำผีฟ้า พบว่า ในข้อที่สองของชะล่าที่เกี่ยวข้องในการปฏิบัติตัว คือ การไม่รักษาผู้ป่วยในวันพระนั้น มีนางโน้เพียงคนเดียวที่ไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามนี้ และยังทำการรักษาผู้ป่วยในวันพระน้อย โดยอ้างว่าผู้ป่วยอยากให้ตนไปรักษา ผู้เป็นหมอไม่สามารถปฏิเสธได้เมื่อมีผู้ป่วยมาหา ส่วนหมอกคนอื่น ๆ ไม่ยอมรักษาผู้ป่วยในวันพระน้อยและไม่ได้ให้เหตุผลชัดเจน และในการชะล่าข้อที่สี่ที่ห้ามไม่ให้ใช้คำหยาบคายและไม่ให้โกรธนั้น นางโน้ก็ไม่ปฏิบัติตาม แม้ว่าจะไม่กล่าวคำหยาบคาย แต่นางโน้ก็มีอารมณ์โกรธผู้อื่นตลอดเวลา ในข้อที่ห้าเกี่ยวกับการรับค่ารักษาพยาบาลของหมอนั้น พบว่า แม้หมอทุกคนจะรับเงินค่าค่ายไม่เกิน 4 บาท 25 สตางค์ แต่เมื่อไปบ้านผู้ป่วย หมอก็สามารถรับเงินค่าขนมและรับสิ่งของเช่น ปลา ผัก ผลไม้ ฯลฯ ซึ่งถ้ารวมเป็นเงินแล้วก็ถือว่ามีราคามากเช่นกัน ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่าเมื่อผู้ป่วยให้เงินค่ารักษาหรือค่ารถ หมอก็จะปฏิเสธแต่เมื่อให้เงินโดยบอกว่าเป็นค่าขนมหรือใส่ไว้ในตะกร้าหมากของหมอโดยไม่บอก หมอก็จะรับเอาไว้ ซึ่งมีผู้ที่ปฏิบัติเช่นนี้บ้างและเงินก็จำนวนไม่มากเพียง 10-20 บาทเท่านั้น

ความแตกต่างกันระหว่างข้อชะล่ากับการปฏิบัติจริงนั้น ชี้ให้เห็นว่า แนวทางปฏิบัติตัวของหมอจะมีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ได้ โดยเฉพาะการทำพิธีกรรมรักษา

พยาบาลในวันพระน้อย เมื่อหมอกคนอื่นไม่กล้าว่ากล่าว นางโน้ก็สามารรถปฏิบัติในวันพระน้อย ได้ตรงกันข้ามถ้านางโน้บอกว่าการปฏิบัติของหมอกคนอื่นนั้นผิด หมอกคนอื่นก็จะไม่กล้ากระทำการตัดสินใจว่าการกระทำนั้นผิดหรือมีข้ออะไรหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับความเข้าใจของหมอเป็นสำคัญ นอกจากข้ออะไรที่กล่าวมา ยังมีแนวทางการปฏิบัติของหมอกคนอื่นอีกคือ ถ้าผู้ป่วยมาหา จะไม่ไปรักษาไม่ได้ และต้องจัดทำพิธีลงช่วงในเดือนสามและ เดือนหกทุกปี

5.5.2 การปฏิบัติตัวของลูกศิษย์

สำหรับลูกศิษย์ของผีฟ้า ไม่มีข้ออะไรเกี่ยวกับการกินอาหารหรือมีแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิเศษ เพียงแต่ต้องไปเข้าร่วมพิธีลงช่วงทุกปี เพื่อถวายสิ่งบูชาต่างๆ ถ้าไม่ไปก็อาจเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้นได้ แต่ในกรณีที่เป็น เช่นต้องอพยพไปอยู่ที่อื่นไม่สามารถมาได้ ก็อาจลาออกจากการเป็นลูกศิษย์ผีฟ้าก็ได้ แล้วหาของรักษาใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นผีฟ้าที่อยู่บริเวณใกล้เคียงที่อยู่อาศัยใหม่หรือเป็นของรักษาประเภทอื่นก็ได้ แต่ลูกศิษย์ที่ยังนับถือผีฟ้าอยู่แม้มาไม่ได้ก็ยังฝากของกับคนอื่นมาถวายเป็นประจำทุกปี เพื่อให้มาถวายแทนตน

การเซ่นสรวงจะมีในช่วงที่ผู้ป่วยกำลังอยู่ในช่วงของการรักษา หมายความว่าผู้ป่วยที่เคยผ่านพิธีกรรมการรักษาแล้ว ยังไม่ได้หายมาขึ้นฮ้านเพื่อฝากตัวเป็นลูกศิษย์ที่แท้จริง ถือว่าช่วงนี้ยังอยู่ระหว่างการรักษาพยาบาลอยู่ เมื่อทำพิธีรักษาในครั้งแรกเสร็จแล้ว ในระหว่างนี้คายในการทำพิธีจะยังคงเอาไว้ที่บ้านผู้ป่วย โดยถือว่าผีฟ้าที่อยู่ในคายจะยังคงคอยดูแลรักษาผู้ป่วยให้ จึงมีข้ออะไร คือ 1) ห้ามคู่คำผู้อื่นด้วยวาจาที่ไม่ดี 2) ห้ามตีลูก และ 3) ห้ามผูกแขนให้คนอื่น เนื่องจากถือว่าผีฟ้าที่อยู่ในคายจะได้ยินได้เห็น เจ้าของมีอารมณ์โกรธ ซึ่งจะทำให้ผู้ป่วยไม่หาย นอกจากนี้ ยังห้ามดื่มหรืออาบน้ำมนต์จากพระสงฆ์ เพราะผีฟ้าที่คอยรักษาอยู่จะเกรงกลัวพระและจะไม่อยู่รักษา ถ้าผู้ป่วยปฏิบัติผิดข้ออะไรที่กล่าวมา อาการป่วยจะกลับเป็นอีก หรือมีอาการหนักขึ้น ต้องเชิญหมอลำผีฟ้ามาทำพิธีขอขมาต่อผีฟ้าใหม่ มีผู้ป่วยบางรายที่ทำผิดอะไรหลายครั้ง แม้ว่าจะทำพิธีขอขมาแล้วก็ยังทำผิดอีก การทำพิธีขอขมาครั้งนี้ หมอจะดูฐานะของผู้ป่วย ถ้าฐานะไม่ดีก็จะให้ถวายขันธรรมา แต่ถ้ามีฐานะดีจะให้ช็อกทอง แคน ซึ่งมีราคาแพงมาถวายด้วย การถวายสิ่งของที่มีราคาเรียกว่า "ต้องชาย"

เมื่อผู้ป่วยมีอาการดีขึ้นจนหายป่วย ซึ่งใช้เวลาระยะหนึ่งก็จะทำพิธีส่งเครื่องแก้เสร็จแล้วหมอนำคายไปขึ้นไว้ที่ฮ้านผีฟ้าที่บ้านตนเอง และบอกกล่าวต่อผีฟ้าว่าได้ลูกศิษย์

เพิ่มขึ้นอีก ให้อยู่ดูแลรักษาตลอดไป และเมื่อผู้ป่วยทำพิธีส่งเครื่องเก่าและได้เป็นลูกศิษย์ ผีฟ้าที่แท้จริงแล้ว ก็ไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามข้อจะล่ำที่กล่าวมาอีกต่อไป

การเข้าเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า มีพิธีกรรมที่สำคัญ สำหรับผู้ป่วยที่รักษากับหมอผีฟ้า แล้วหายจากการเจ็บป่วย คือพิธีกรรมส่งเครื่องเก่า จะเป็นพิธีกรรมที่เข้าสู่การเป็นลูกศิษย์ผีฟ้าและสำหรับผู้ที่เกิดมาเป็นสมาชิกครอบครัวที่นับถือผีฟ้า แม่หรือแม่ใหญ่จะเอาขันห้าไปถวายฮ่านผีฟ้า และบอกกล่าว นอกจากนี้เมื่อครอบครัวที่นับถือผีฟ้า ได้ลูกเขยหรือลูกสะใภ้ ก็เอาขันห้าและขันแปดไปถวายฮ่านผีฟ้า เพื่อที่จะให้ลูกเขยหรือลูกสะใภ้เป็นลูกศิษย์ผีฟ้า ด้วยแม้ว่าลูกหลาน ลูกเขย หรือลูกสะใภ้ไม่สนใจเรื่องของรักษาที่เป็นผีฟ้าก็ตาม ถือว่าเป็นพิธีพิธีกรรมที่เข้าสู่การเป็นลูกศิษย์ผีฟ้า

5.5.3 การลาออกจากการเป็นลูกศิษย์

การลาออกจากการเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าไม่มีพิธีกรรมแต่อย่างใด เมื่อรักษากับหมอผีฟ้าแล้วไม่เป็นที่พอใจหรืออยากไปหาของรักษาใหม่ ก็สามารถทำได้ พฤติกรรมดังกล่าวถือว่าเป็นเรื่องปกติ และผู้ที่เป็หมอผีฟ้าก็จะตามใจ เพราะผู้ป่วยทุกคนมีสิทธิที่จะแสวงหาแหล่งการรักษาพยาบาลของตนเองได้ หมอผีฟ้าผู้หนึ่งบอกว่า "เป็นธรรมก็ดีเป็นคุณพระธรรมก็ดี ขอให้ผู้ป่วยไปรักษาแล้วหายจากการเจ็บป่วยเท่านั้น" เมื่อลูกศิษย์ของผีฟ้าตัดสินใจที่จะ เปลี่ยนของรักษา บางคนก็จะเอาขันห้ามาบอกกล่าวกับหมอผีฟ้า แต่ส่วนใหญ่ก็ไม่ได้มาทำพิธีบอกกล่าวใดๆ เพียงแต่ยกเลิกการปฏิบัติตัวเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าเท่านั้น และเมื่อถึงการทำพิธีลงช่วงก็ไม่จำเป็นต้องมาร่วมงาน

โอกาสส่วนใหญ่ที่ลูกศิษย์ลาออกจากการเป็นลูกศิษย์ผีฟ้าได้แก่

1) เมื่อต้องเปลี่ยนของรักษาไปเป็นธรรม ซึ่งของรักษาที่เป็นผีฟ้ากับธรรมนั้นจะอยู่ด้วยกันไม่ได้ เมื่อผู้ป่วยต้องการไปรักษากับหมอธรรม จึงจำเป็นต้องลาออกจากการเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้า

2) เมื่อต้องอพยพครอบครัวไปต่างถิ่น เนื่องจากถิ่นใหม่อยู่ไกลจากบ้านของหมอผีฟ้า จึงเป็นการไม่สะดวกที่จะเดินทางมาทำพิธีลงช่วง ดังนั้นลูกศิษย์จึงมักไปหาของรักษาใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นผีฟ้าที่มีหมอผีฟ้ากลุ่มอื่นๆดูแลอยู่ หรือของรักษาอื่นใดก็ได้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยสังเกตได้ว่า ชาวบ้านหนองใหญ่แม้จะพาครอบครัวอพยพไปอยู่ไกลก็ยังไม่ลาออกจากการขึ้นอยู่กับนางโน้ เพราะเมื่อยังมีญาติพี่น้องอาศัยอยู่ที่หมู่บ้านหนองใหญ่ก็มักจะ

มีโอกาสเดินทางกลับมาเยี่ยมหมู่บ้านเดิมได้ อีกทั้งปัจจุบันการคมนาคมก็สะดวกขึ้น และ เมื่อมีการเจ็บป่วย ส่วนหนึ่งก็ยังกลับมารักษาที่นางโน้เช่นเดิม

3) เมื่อผู้เป็นแม่เสียชีวิตแล้วไม่มีลูกสาวสืบทอดต่อ ซึ่งเป็นไปตามความเชื่อและ ค่านิยมของคนสมัยใหม่ที่มักไม่สนใจเรื่องของรักษา เมื่อแม่เสียชีวิตแล้วก็ไม่สนใจที่จะปฏิบัติ ตัวเป็นลูกศิษย์ของผีฟ้าแทน